

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ХОРТИЦЬКА НАЦІОНАЛЬНА НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНА
АКАДЕМІЯ» ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

Кафедра менеджменту та туризму

«ДО ЗАХИСТУ»

Завідувач кафедри менеджменту та
туризму

_____ Ю.О. Юхновська

_____ 2023 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

«ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ЗАПОРІЗЬКОГО РЕГІОНУ ЯК
ТУРИСТИЧНИЙ РЕСУРС»

Галузь знань – 24 Сфера обслуговування

Спеціальність 242 Туризм

Освітньо-професійна програма «Рекреаційний туризм»

Рівень вищої освіти: другий (магістерський)

Керівник кваліфікаційної роботи:

к.е.н., доцент кафедри

менеджменту та туризму

_____ Анастасія ДІДЕНКО

Нормоконтроль

Старший викладач кафедри

менеджменту та туризму

_____ Ганна ОМЕЛЬЧАК

Студент групи Тм-2

_____ Віталій ФРОЛОВ

Запоріжжя 2023

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ХОРТИЦЬКА НАЦІОНАЛЬНА НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНА
АКАДЕМІЯ» ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

Факультет мистецтва та дизайну

Кафедра менеджменту та туризму

Другий (магістерський) рівень вищої освіти

Спеціальність 242 «Туризм»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри менеджменту та туризму

д.е.н., проф. Ю.О. Юхновська _____

« ____ » _____ 20__ року

ЗАВДАННЯ

на кваліфікаційну роботу студента

Фролов Віталій Максимович

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема кваліфікаційної роботи

Історико-культурна спадщина Запорізького регіону як туристичний ресурс

Керівник кваліфікаційної роботи

Діденко Анастасія Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент,

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом закладу вищої освіти від “13” жовтня 2023 року

№ 304/од

2. Строк подання студентом роботи 08.01.2024

3. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи: Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (41 найменувань). Повний обсяг роботи становить 84 сторінок, 9 таблиць.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) визначити сутність і зміст дослідження історико-культурної спадщини; проаналізувати методи дослідження історико-культурної спадщини; дослідити роль історико-культурної спадщини для розвитку туризму; проаналізувати міжнародний досвід та світові тенденції використання історико-культурної спадщини; оцінити стан і перспективи розвитку культурно-історичних ресурсів України; проаналізувати розвиток

історико-культурних пам'яток у Запорізькому регіоні; розкрити історико-культурний туристичний потенціал Запорізького регіону; визначити проблеми використання історико-культурних об'єктів в формуванні туристичного потенціалу Запорізького регіону; описати перспективні напрями розвитку культурно-пізнавального туризму в Запорізькому регіоні.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень). Таблиці: складові історико-культурної спадщини, алгоритм використання історичних пам'яток, методи дослідження історико-культурної спадщини, кількість пам'яток у областях України, реєстр об'єктів, постраждалих від російської агресії в м. Запоріжжі, роль історико-культурної спадщини для розвитку туризму, рівень туристичної активності в Запоріжжі.

6. Дата видачі завдання 27.09.2023

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів бакалаврської роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Складання бібліографії та вивчення літературних джерел	5.10.2023	виконано
2	Виконання вступу	15.10.2023	виконано
3	Виконання розділу 1	30.10.2023	виконано
4	Виконання розділу 2	15.11.2023	виконано
5	Виконання розділу 3	15.12.2023	виконано
6	Формулювання висновків	18.12.2023	виконано
7	Оформлення роботи, одержання відгуку та рецензії	05.01.2024	виконано
8	Подання роботи на кафедру	08.01.2024	виконано

Студент Фролов В.М.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи Діденко А.В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Фролов В.М. Історико-культурна спадщина запорізького регіону як туристичний ресурс / Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 242 «Туризм» (освітньо-професійна програма «Рекреаційний туризм»). КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР, Запоріжжя, 2023.

У сучасному світі, в умовах глобалізації та небезпек, пов'язаних з природними катастрофами та конфліктами, культурно-історична спадщина виступає ключовим фактором розвитку туризму та збереження ідентичності суспільства. Однак в Україні, зокрема в Запорізькому регіоні, дії збройного конфлікту призвели до серйозного пошкодження історико-культурних об'єктів.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню потенціалу історико-культурної спадщини для розвитку культурно-пізнавального туризму в умовах післявоєнного періоду та війни в Україні. Автор визначає завдання, які включають в себе аналіз методів дослідження спадщини, вивчення ролі культурно-історичного надбання в розвитку туризму, а також аналіз міжнародного досвіду в цій сфері.

Запорізький регіон, який має значний культурний та природний потенціал, стає об'єктом дослідження. Зазначається, що під впливом війни частина області зазнала руйнації, а історико-культурні об'єкти зазнали серйозних пошкоджень.

Метою роботи є визначення особливостей використання потенціалу історико-культурних об'єктів для розвитку культурно-пізнавального туризму в Запорізькій області. Для досягнення цієї мети автор використовує різноманітні методологічні підходи та аналізує стан і перспективи розвитку культурно-історичних ресурсів регіону.

Автор також вказує на практичне значення отриманих результатів, запропонувавши рекомендації щодо використання туристичного потенціалу

Запорізької області через організацію тематичних екскурсій, заходів та використання сучасних інновацій для поліпшення туристичного досвіду.

Ключові слова: культурно-історична спадщина, туризм, історико-культурні об'єкти, рекреація, культурно-пізнавальний туризм, спадщина, ресурси регіону

Список публікацій здобувача за темою роботи:

1. Фролов В.М. Сучасний стан та проблеми розвитку історико-культурної спадщини Запорізького регіону. *Маркетингові та організаційні механізми повоєнного розвитку галузі гостинності та туризму України* : збірник тез доповідей I Всеукраїнської науково-практичної конференції (14-15 листопада 2023 року, м. Харків). Частина 1. Харків : Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», 2023. С. 475-477

2. Фролов В.М. Сучасний стан та проблеми розвитку історико-культурної спадщини України. *Світові досягнення і сучасні тенденції розвитку туризму та готельно-ресторанного господарства*: матеріали II Міжнародній науково-практичній конференції (10 листопада 2023 р., м. Запоріжжя). Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2023. С. 657-659

ANNOTATION

Frolov V.M. Historical and Cultural Heritage of the Zaporizhzhia Region as a Touristic Resource / Qualification Work for the Educational Degree "Master" in the specialty 242 "Tourism" (Educational-Professional Program "Recreational Tourism"). HNRA "Khortytsia National Educational and Rehabilitation Academy," Zaporizhzhia, 2023.

In the modern world, amidst globalization and the risks associated with natural disasters and conflicts, cultural and historical heritage emerges as a key factor in the development of tourism and the preservation of society's identity. However, in Ukraine, particularly in the Zaporizhzhia region, the actions of armed conflict have led to serious damage to historical and cultural objects.

The qualification work is dedicated to exploring the potential of historical and cultural heritage for the development of cultural and educational tourism in the post-war period and during the war in Ukraine. The author identifies tasks, including the analysis of heritage research methods, the study of the role of cultural and historical heritage in tourism development, and an analysis of international experience in this field.

The Zaporizhzhia region, with significant cultural and natural potential, becomes the subject of the study. It is noted that under the influence of the war, a part of the region has experienced destruction, and historical and cultural objects have suffered serious damage.

The purpose of the work is to determine the features of using the potential of historical and cultural objects for the development of cultural and educational tourism in the Zaporizhzhia region. To achieve this goal, the author uses various methodological approaches and analyzes the state and prospects of development of cultural and historical resources in the region.

The author also points out the practical significance of the obtained results, offering recommendations for utilizing the tourist potential of the

Zaporizhzhia region through the organization of thematic excursions, events, and the use of modern innovations to enhance the tourist experience.

Keywords: cultural and historical heritage, tourism, historical and cultural objects, recreation, cultural and educational tourism, heritage, regional resources

List of publications by the author on the topic of the work:

1. Frolov V.M. Current state and problems of the development of the historical and cultural heritage of the Zaporizhzhia region. Marketing and organizational mechanisms of post-war development of the hospitality and tourism industry of Ukraine: collection of abstracts of the 1st All-Ukrainian scientific-practical conference (November 14-15, 2023, Kharkiv). Part 1. Kharkiv: National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute," 2023. P. 475-477.

2. Frolov V.M. Current state and problems of the development of the historical and cultural heritage of Ukraine. World achievements and modern trends in the development of tourism and hotel-restaurant industry: materials of the 2nd International scientific-practical conference (November 10, 2023, Zaporizhzhia). Zaporizhzhia: Zaporizhzhia Polytechnic National University, 2023. P. 657-659.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	9
РОЗДІЛ I. Теоретичні засади дослідження історико-культурної спадщини як туристичного ресурсу.....	13
1.1. Понятійно-термінологічний апарат дослідження історико-культурної спадщини.....	13
1.2. Методи дослідження історико-культурної спадщини.....	26
1.3. Міжнародний досвід та світові тенденції використання історико-культурної спадщини.....	33
Висновки до розділу 1.....	41
РОЗДІЛ II. Дослідження стану історико-культурної спадщини України та Запорізького регіону.....	43
2.1. Сучасний стан та проблеми розвитку історико-культурної спадщини України	43
2.2. Історико-культурні ресурси Запорізького регіону.....	54
2.3. Оцінювання історико-культурної спадщини як ресурсу розвитку туризму в Запорізькому регіоні.....	60
Висновки до розділу 2.....	66
РОЗДІЛ III. Вплив історико-культурного потенціалу на розвиток туризму Запорізького регіону.....	67
3.1. Проблеми використання історико-культурних об'єктів в формуванні туристичного потенціалу Запорізького регіону	67
3.2. Перспективи та рекомендації щодо розвитку історико-культурних об'єктів в підвищенні туристичного потенціалу Запорізького регіону	73
Висновки до розділу 3.....	76
ВИСНОВКИ.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	81

ВСТУП

Усвідомлюючи важливість культурно-історичної спадщини як важливого елементу розвитку як туристичної галузі, так і суспільства в цілому багато міжнародних організацій спрямовують свою діяльність у культурно-пізнавальне русло у вигляді концепцій, проєктів, конгресів, конференцій тощо. Така діяльність зумовлена тим, що світова цивілізація вступила в епоху глобалізації, національна культура частково змінилася або повністю зникла, почастишали природні та техногенні катастрофи, війни та терористична діяльність, що також призведе до знищення культурної спадщини.

З початком війни в Україні все змінилося, і це відчув кожен громадянин країни. Постраждали всі сектори та галузі, включно з туризмом. Важко уявити, як за таких надзвичайно складних умов можна було виїхати не лише з метою переселення у безпечніше місце, а й отримати можливість хоча б на час втекти від жахливої реальності повномасштабного вторгнення. В таких умовах вагомості набуває можливість рекреації через отримання туристичних послуг, де значну частку займає культурно-пізнавальний туризм, значення якого з кожним роком зростає як у світі, так і в Україні.

Запорізький регіон має значні рекреаційно-курортні та історико-культурні ресурси, що формували туристичні потоки до регіону, так на державному обліку перебуває 8315 пам'яток, з них: 6563 – пам'ятки археології, 1700 – історії, 32 – монументального мистецтва, 20 – науки і техніки; 12 об'єктів культурної спадщини регіону занесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток 8 України національного значення[30].

Проте наразі на території регіону ведуться активні бойові дії, значна частина області перебуває в окупації, пам'ятки руйнуються, тому дослідження щодо обліку об'єктів історико-культурної спадщини та шляхів розвитку пізнавального туризму у післявоєнний період є актуальними.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження особливостей використання потенціалу пам'яток історії та культури для розвитку культурно-пізнавального туризму в Запорізькій області.

Завдання кваліфікаційної роботи:

- визначити сутність і зміст дослідження історико-культурної спадщини;
- проаналізувати методи дослідження історико-культурної спадщини;
- дослідити роль історико-культурної спадщини для розвитку туризму;
- проаналізувати міжнародний досвід та світові тенденції використання історико-культурної спадщини;
- оцінити стан і перспективи розвитку культурно-історичних ресурсів України;
- проаналізувати розвиток історико-культурних пам'яток у Запорізькому регіоні;
- розкрити історико-культурний туристичний потенціал Запорізького регіону;
- визначити проблеми використання історико-культурних об'єктів в формуванні туристичного потенціалу Запорізького регіону;
- описати перспективні напрями розвитку культурно-пізнавального туризму в Запорізькому регіоні.

Об'єктом кваліфікаційної роботи є ресурсна база Запорізької області та її історико-культурні пам'ятки як туристичні атракції.

Предметом кваліфікаційної роботи є – практичні та теоретико-методологічні аспекти забезпечення реалізації перспектив розвитку культурного, пізнавального та історичного туризму Запорізької області на основі культурних пам'яток.

Теоретичну основу кваліфікаційної роботи складають наукові праці (підручники, навчальні посібники, монографії тощо) вітчизняних та зарубіжних учених. У вітчизняній літературі праці вчених виходять із конкретного проблемного кола і досліджують питання розвитку туризму,

вплив історико-культурної спадщини на формування туристичного потенціалу території, культурно-пізнавальні питання, зокрема це роботи Т. Дьорова, Л. Агафонова, Н. Бородюка, О. Седика тощо. Проте проблемам організації культурно-освітніх туристичних проектів у Запорізькій області та її специфіці наукові дослідження приділяли мало уваги. Хоча культурний туризм є чи не найпоширенішим видом туризму в Україні, ця тема недостатньо висвітлена та досліджена.

Інформаційну базу дослідження складають офіційні статистичні дані Державної служби статистики України та Головного управління статистики у Запорізькій області.

Методологічною основою кваліфікаційної роботи застосовувати основні соціологічні та економічні методи дослідження, а саме: неформальні методи аналізу документів як джерел емпіричної інформації (аналіз статистичних даних, звітів, законодавчих актів, планових документів); порівняльний метод; економіко-статистичні аналітичні методи.

Практичне значення одержаних результатів. Запропоновані автором рекомендації для просування Острова Хортиця через організацію тематичних програм передбачає впровадження різноманітних екскурсій та заходів, які будуть пов'язані з історією, природою та культурою острова. Для формування туристичних пакетів передбачено співпрацю з готелями та ресторанами для створення комплексних пропозицій. У використанні технологій планується впровадження сучасних інновацій для поліпшення загального туристичного досвіду. Стосовно маркетингу та реклами, основний акцент буде зроблено на розробці ефективної стратегії через соціальні мережі. Організація туристичних подій передбачає проведення різноманітних тематичних та культурних заходів на острові для розваг і привертання уваги. Запропоновані рекомендації можуть бути використані державними органами влади та органами місцевого самоврядування для підвищення туристичного потенціалу регіону.

Апробація результатів роботи і публікації. Основні положення, висновки та результати дослідження апробовані автором у доповідях та отримали позитивне схвалення на 2 науково-практичних конференціях, зокрема Всеукраїнської науково-практичної конференції «Маркетингові та організаційні механізми повоєнного розвитку галузі гостинності та туризму України» Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» м. Харків, 14-15 листопада 2023 року; у II Міжнародній науково-практичній конференції «Світові досягнення і сучасні тенденції розвитку туризму та готельно-ресторанного господарства», м. Запоріжжя, 10 листопада 2023 р.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (41 найменувань). Повний обсяг роботи становить 84 сторінок, 9 таблиць.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЯК ТУРИСТИЧНОГО РЕСУРСУ

1.1 Понятійно-термінологічний апарат дослідження історико-культурної спадщини

Різноманітність історико-культурної спадщини України сформована надбаннями різних народів і народностей, які проживають на її території і зробили вагомий внесок в історико-культурний і суспільний розвиток України.

Стратегічне положення України між Сходом і Заходом сприяє динамічним економічним, політичним і культурним зв'язкам українського народу з народами інших країн. Тривалий час українські землі входили до складу Російсько-Австро-Угорської імперії. У цей період виникли та розвивалися стратегічні, економічні та соціально-культурні зв'язки.

Представники різних етнічних груп знайшли свій дім на українській землі та утворили важливі національні релігійні громади. Діалогічність української культури, зумовлена її геополітичним статусом «між Сходом і Заходом», визначає її відкритість, орієнтацію на творчу взаємодію з іншими культурами, забезпечення взаємовпливу та взаємозбагачення в процесі культурного розвитку.

У довготривалому історичному процесі розвитку різні культурні особливості впливали одна на одну, утворюючи унікальне місцеве історико-культурне середовище. Значна частина культурної спадщини була втрачена через різні чинники, такі як війни, політика імперії, тоталітарні режими тощо.

Проте навіть за сучасних умов із нерозвиненими структурами громадянського суспільства в населених пунктах все ще спостерігається правовий нігілізм громадян та брак уваги до національної культурно-історичної спадщини.

Культурна спадщина історичного середовища є одним із найважливіших чинників формування особистості, духовного розвитку, ідентичності, є важливою частиною історичної пам'яті.

Далі розглянемо основні терміни, що складають теоретичну основу дослідження історико-культурної спадщини.

Пам'ятка історичної забудови – це історична будівля, яка заслуговує на збереження через її особливе архітектурне чи історичне значення. Термін пам'ятка історії та архітектури досить широкий і стосується ряду об'єктів, зокрема: резиденції (житлові будинки): палаци, замки, кам'яниці, сільські будівлі, а також мости, ворота, поштові скриньки, пам'ятні знаки і тощо[32].

Це можуть бути архітектурні деталі будинку: статуї в нішах, барельєфи, атланти і каріатиди, прикраси над входом, балконні решітки; незвичайні і цікаві ліхтарі, флюгери, димові труби, ресторани або магазини, вивіски нагорі, барвиста мозаїка на бруку, телефонні будки та сміттєві баки тощо.

Сюди ж входять історичні громадські простори та державні установи: міські та сільські адміністрації, громадські організації, клуби, театри, кінотеатри, навчальні заклади, суди, ратуші, камери тортур, в'язниці та інші будівлі. Багато історичних пам'яток архітектури знаходяться у використанні та приватній власності, утворюючи район історичної забудови. Місцева влада зобов'язана визначити межі цих територій і врахувати це в політиці планування охорони історико-культурної спадщини території.

Природні ландшафти, що мають історичну цінність включають: унікальні дерева, алеї, сади, парки, гаї, ліси, виноградники, скелі, кручі, яри, каньйони, пороги тощо. До культових споруд відносять сакральні споруди (церкви, каплиці, синагоги, мечеті, дзвіниці, монастирі), церковні артефакти (хрести, ікони, скульптури, картини, хоругви) тощо.

Військово-історичні пам'ятки представлені такими складовими: гробниці, статуї, обеліски, кладовища, замки, вежі, вали, ворота, окопи, фортеці, бункери, оборонні споруди, військові меморіали тощо.

Територіальні обмеження такі як огорожі, стіни, обмежувальні смуги, ворота, шляхопроводи тощо також можуть бути об'єктами історії.

До історичних виробничо-технічних пам'яток відносяться: фабрики та майстерні, старі млини, пекарні, пральні, старі доменні печі, виноробні, пивоварні, паперові фабрики, стайні, псарні, кінні ферми, водонапірні башти, пожежні вежі (каланчі), маяки, інженерні споруди, такі як мости, дамби, різні вишки, а також транспорт (старі машини, трактори, потяги, карети, літаки, мотоцикли).

Існують також пам'ятники в пам'ять про історичні трагедії (історичні стихійні лиха, масові захворювання та нещасні випадки): символи чуми та холери, голоду, пам'ятні знаки, встановлені в місцях загибелі людей внаслідок дорожньо-транспортних пригод, зсувів, ураганів, землетрусів, пожеж тощо.

В контексті туризму, історико-культурна спадщина може бути розглянута через призму того, як вона привертає туристів, їх інтерес та вплив на туристичний простір. Ось декілька авторів та підходів до визначення та класифікації історико-культурної спадщини в туризмі:

- Густав Вицел (Gustave Vizetelly): французький археолог та історик, який вніс важливий вклад у вивчення взаємозв'язку між культурою та туризмом, розвиваючи концепцію "культурного туризму";

- Вальтер Бендікс Лоуренс (Walter Bendix Schoenflies Benjamin): німецький філософ та культуролог, його роботи розглядають питання взаємодії між мистецтвом, історією та сучасністю.

Виділяють такі підходи до структури та класифікації історико-культурної спадщини в туризмі:

1. Подорож у часі: включає в себе відвідування історичних місць, пам'яток та музеїв для пізнання минулого культурного спадку.

2. Жива культура: відображає традиції, фестивалі, народні звичаї та сучасне мистецтво, які зберігаються та практикуються в регіоні.

3. Архітектурна спадщина: об'єкти архітектури, такі як замки, церкви, старовинні будівлі, які привертають туристів своєю історією та архітектурним стилем.

4. Мистецька спадщина: включає в себе колекції мистецтва, скульптури та реліквії, які є свідченням культурного розвитку.

Ці підходи допомагають структурувати історико-культурну спадщину в туризмі, роблячи її більш доступною та цікавою для відвідувачів.

Історико-культурна спадщина є духовною основою, генетичним кодом будь-якого суспільства, похідною від функціонування та розвитку різноманітних природних і соціальних систем, бере участь у формуванні матеріальних об'єктів чи відтворенні певної суспільної свідомості. Проте складність і багатовимірність самого поняття культури призвела до того, що на сьогоднішній день дослідники дають найрізноманітніші визначення терміну «історико-культурна спадщина».

Трансформація геокультурного підходу в сучасний контекст геополітики та геоeкономіки створює підґрунтя для формування нового іміджу країни, її ресурсного потенціалу, її територіальної структури з урахуванням географічних, мовних, культурних, релігійних особливостей її частин і окремих регіонів. Якщо поняття ринків і товарних потоків є фундаментальними для геоeкономіки, то поняття культурних ландшафтів, мереж, людських структур і потоків населення стають особливо важливими в рамках культури [4].

У рамках історико-культурних досліджень території вчений Ю. Веденінг звернув увагу на те, що історико-культурна спадщина – це насамперед жива і унікальна історико-культурна та природна територія. Іншими словами, «територія особливої цінності для світу, країни та регіону, де пам'ятки історії, культури та природи складають єдиний комплекс і тісно пов'язані з живою культурою народу. На такій території може протікати повноцінне життя, розвиватися сучасне за всіма показниками господарство, задовольнятися широке коло потреб людей» [3, с. 5].

Історико-культурна спадщина є в кожному населеному пункті планети. Вона не може розглядатися як основний носій певної культури чи певної духовної цінності поза суспільством. Крім того, людина або група людей виступає творцем спадщини у функціонуванні суспільства. Кожна культурна територіальна спільнота, як історичне ціле, має свій культурний тип, а значить, свою спадщину.

У процесі розвитку громади відбуватимуться різні культурні зміни, але це не означає, що відбувається перерва в культурному розвитку, стара культура руйнується, а культурна спадщина та традиції залишені. Кожен новий етап розвитку громади успадковує культурні досягнення попередньої історичної епохи і включає їх у нову систему суспільних відносин.

Залежно від історичної та культурної цінності пам'ятки культури бувають світового, державного і місцевого значення. Культурна спадщина місцевого значення має відповідати критеріям автентичності та відповідати хоча б одному з наступних критеріїв: мати вплив на розвиток культури, архітектури, містобудування та мистецтва певного населеного пункту чи регіону; бути пов'язаною з певним поселенням чи регіоном. До цього рівня відносять пам'ятки, що пов'язані з історичними подіями, віруваннями, життям і діяльністю відомих людей; роботою відомих архітекторів чи інших митців; культурну спадщину етнічних меншин або народів регіону [10, с. 14].

У свою чергу, геокультурні процеси зумовлюють фрагментацію всередині культурної територіальної спільності на сучасну культуру та історико-культурну спадщину. Але в той же час вони взаємопов'язані. З одного боку, жива культура створює нову спадщину, яка, можна сказати, «живить» народні традиції та історичну пам'ять. Нові «інноваційні» культурні елементи часто привносяться на конкретні території чи певні етнічні групи ззовні. Вони збагачують і насичують локальні геокультурні простори.

Зміни культурної спадщини призводять до змін у формі культурного буття, що виявляється у зміні співвідношення формальних ознак і змістовних

характеристик локальних культурних процесів. Динаміка цього взаємозв'язку зумовлює трансформацію інноваційних культурних форм у традиційні. Тому кожному досліднику необхідно (по можливості) мати більш повні дані про аналізоване середовище, де важливі реальні суб'єкт-об'єктні компоненти цього поняття.

Культура є матеріальною основою, відображеною в історико-культурній спадщині і тісно пов'язана з конкретними географічними, історичними, соціальними, економічними, екологічними та іншими умовами певного регіону. Вважаємо, що вивчення історико-культурної спадщини певного регіону може допомогти виділити різні форми та способи існування культури з єдиного географічного та культурного простору, тим самим дозволяючи простежити розвиток регіону та відновити його історію.

Історико-культурна спадщина є основним матеріальним носієм культури минулих династій. Розуміння історії розвитку регіону та його просторових геокультурних спільнот дає можливість інтерпретувати характеристики сучасного стану та визначити перспективи розвитку регіону.

У результаті функціонування суспільства культура стикається з природою на даній території багатьма способами: через створені людиною матеріальні об'єкти, через діяльність, що визначає ступінь і форму взаємодії людини з природою, нарешті, через ставлення людини до навколишнього світу; визначає ціннісний стандарт, який вона формує. Так формується історико-культурна спадщина, яка відображає контакт (взаємозв'язок) між суспільством (суспільством) і навколишнім природним середовищем на просторово-часовому рівні (чи то на рівні окремих географічних систем, чи то на рівні всієї гео-культурний простір).

Особливості природи, ступінь перетвореності, рівень суспільного розвитку, регіональні та національні особливості - все це впливає на формування різноманітних зв'язків між природою і суспільством. Різні релігійні та політичні погляди, соціально-економічні відносини, технологічні прийоми тощо, накладаючись на особливості природного складу, створюють

досить значне розмаїття історико-культурної спадщини. Так формуються не лише окремі пам'ятки, а й цінні для країни та окремих регіонів історико-культурні та природні території.

Отже, досліджуючи історико-культурну спадщину території (чи певної культурно-територіальної спільноти), можна говорити про три специфічні складові (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Складові історико-культурної спадщини

Складова	Опис
Реальна суб'єкт-об'єктна складова	Пам'ятки історії та культури, такі як будівлі, споруди, пам'ятники, музеї та інші матеріальні об'єкти.
Історична та природна спадщина	Історична спадщина:традиції, легенди, історичні події, які вплинули на розвиток території чи спільноти.
	Природна спадщина:унікальні природні об'єкти, екосистеми та ландшафти, важливі для регіону.
Історико-культурні ландшафтні зони	Об'єднання реальних об'єктів, історії та природи в конкретних географічних областях, що взаємодіють.

Ю. Веденін вважає, що такий підхід «не суперечить збереженню та відродженню культурного середовища, але й дозволяє розглядати спадщину як надбання, залишене попередніми поколіннями, а не як музейні експонати, не тільки для зберігання, а й для використання і множення» [2, с. 5].

Важливим питанням сьогодення є вдосконалення класифікації історико-культурної спадщини, наприклад у вітчизняних документах, де описуються окремі об'єкти, які підлягають обліку та охороні, але не вносяться до реєстру. У Конвенції про охорону всесвітньої культурної і

природної спадщини (1972) загальнолюдські цінності описані як основа для якісних характеристик об'єктів культурної спадщини. У цьому документі вперше було розмежовано поняття «культурна спадщина» та «природна спадщина».

Зокрема, культурна спадщина включає пам'ятки: архітектурні твори, монументальні скульптури та живопис, написи, печери та групу елементів, які мають видатну універсальну цінність з історичної, мистецької чи наукової точки зору; ансамбль: група будівель, ізольованих або об'єднаних, архітектурна структура, єдність або зв'язок яких із ландшафтом має видатну універсальну цінність з історичної, художньої чи наукової точки зору; а також пам'ятки: рукотворні або спільні витвори людини та природи, які мають видатну універсальну цінність з історичної, естетичні, етнологічні або сфери загального інтересу з антропологічної точки зору, включаючи археологічні пам'ятки.

У Конвенції під «природною спадщиною» розуміють природні пам'ятки, фізичні й біологічні утворення або групи таких утворень, що мають видатну універсальну цінність з погляду естетики чи науки; геологічні утворення й суворо обмежені зони, що є ареалом видів тварин і рослин, які зазнають загрози й мають видатну універсальну цінність з погляду науки чи збереження; природні визначні місця чи суворо обмежені природні зони, що мають видатну універсальну цінність з погляду науки, збереження чи природної краси.

У Конвенції вжито також термін «цінності культурної і природної спадщини» на означення відповідних об'єктів, які за рішенням Генеральної асамблеї можуть бути включені до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, або Списку Всесвітньої спадщини, що перебуває під загрозою [6].

Історико-культурні ресурси є важливим елементом туристично-рекреаційного потенціалу. Пам'ятки історії та культури відіграють особливу роль у розвитку туристичної діяльності та є яскравим свідченням таланту та

тисячолітньої історії України. Крім того, історико-культурні ресурси є важливим джерелом поповнення державного бюджету.

Історико-культурна спадщина минулого є важливою для збереження і розвитку національної ідентичності та її внеску у світову цивілізацію; нерухомі об'єкти (пам'ятки історії та культури), пам'ятки загальнонаціонального фонду становлять його матеріальну основу і формують національне історико-культурне середовище. Історична цінність пам'яток архітектури полягає насамперед у їхній пізнавальній ролі як джерела історичної інформації. Через свої форми, ритми та образи пам'ятки архітектури можуть відображати матеріальне і духовне життя суспільства в певний історичний період, включаючи його соціальну структуру, рівень економічного розвитку, світогляд, культуру, побут і демографічні традиції.

Як результат колективної творчості, іноді цілого покоління, будівлі вбирають в себе досвід, знання і культуру цілого суспільства з покоління в покоління. Навіть окремі історико-архітектурні споруди є носіями специфічного національного досвіду, певних культурних та історичних традицій. Ця функція значно посилюється, коли розглядаються історико-архітектурні комплекси, історичні центри міст або останні в цілому.

Важливим показником для визначення наукової цінності будівлі є її вік. Чим старша будівля, тим вищий ступінь автентичності та збереженості її матеріальної структури і тим вищий ступінь наукової, історичної, туристичної та освітньої цінності об'єкта.

Слід враховувати наукову значущість матеріальної структури пам'яток архітектури зі складною архітектурною історією, тобто тих, які неодноразово реконструювалися. Однак причиною незадовільного стану міського історичного середовища є те, що більшість міст України вступають у фазу активної реконструкції, яка все більше зачіпає їх історичне ядро, незадовільно ведуться роботи з реконструкції та розширення, а на місці знесених історичних будівель зводяться нові, що призводить до руйнування масштабу і характеру історичного середовища, спотворення в результаті

руйнування масштабу і характеру історичного середовища. Тому було розроблено алгоритм використання історичних пам'яток (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Алгоритм використання історичних пам'яток

<i>Крок</i>	<i>Дія</i>
1	<i>Знайти історичну пам'ятку на місцевості</i>
2	<i>Описати час, ситуацію, подію чи особу, пов'язану з пам'яткою</i>
3	<i>Описати загальний вигляд пам'ятки</i>
	- Символіка
	- Форма
	- Розміри
	- Місце розташування
	- Матеріал, з якого виготовлено
	- Характеристики
	- Враження, яке вона справляє на спостерігача
4	<i>Розуміння часу та обставин заснування пам'ятки</i>
	- Мотиви та обставини створення
	- Учасники та їхні ролі
	- Представлені інтереси та претензії
	- Минулі та теперішні показники
	- Огляди та враження з різних періодів
5	<i>Докладніше дослідження історії пам'ятки</i>
6	<i>Опис поточного статусу пам'ятки</i>
	- Сучасне використання та функціональність
	- Обставини, які впливають на її збереження
	- Роботи чи ініціативи з реставрації та збереження

Важливою складовою збереження історико-культурної спадщини є краєзнавство, що має значний громадянознавчий потенціал і є ресурсом громадянської освіти особистості. Адже розуміння сучасного стану історичних пам'яток та їх можливостей для покращення та реставрації допомагає громадянам конструктивно брати участь у житті громади.

Історичні та архітектурні пам'ятки часто стають предметом дискусій на місцевому рівні. Але найчастіше вони зникають або змінюють обличчя без публічної участі та голосу. Тому питання збереження, реставрації чи прибирання історичних пам'яток є невід'ємною частиною

збереження історичної спадщини. До цих заходів можна також віднести відтворення історичних середовищ, реконструкція історичних пам'яток (планова та злагоджена робота на певній території щодо покращення її стану).

У процесі вивчення можливостей історичної спадщини та її збереження треба співпрацювати з роботою та функціями органів місцевої влади та самоврядування, офіційними документами національного та міжнародного рівня, існуючою практикою та механізмами захисту громадян.

Проекти регенерації історико-культурної спадщини також можуть залучати волонтерів та інших членів місцевої громади. Такі проекти дають можливість брати участь в обговоренні важливих питань збереження національної спадщини та її майбутнього розвитку.

Місця поклоніння є важливою частиною нашого історичного середовища, де демонструються різноманітні релігійні вірування, художні стилі та форми різних культур. Відвідування релігійних споруд виховує повагу та чуйність до почуттів і вірувань інших.

Відвідання військово-історичних місць та зустрічі зі свідками конкретних військових подій сприяють не лише вивченню минулого, а й формуванню глибшого розуміння впливу цих подій на сучасне життя. Це дозволяє громаді ініціювати обговорення та прийняття рішень щодо збереження і пам'яті про важливі етапи історії. Результати та пропозиції можуть бути висунуті на засідання органів місцевого самоврядування з метою активізації громадського діалогу та впровадження заходів, спрямованих на збереження та популяризацію військово-історичної спадщини для навчання та підтримки національної свідомості.

Відомо, що більшість історико-культурних об'єктів занесені до Реєстру пам'яток історії та архітектури та охороняються державою. Менш відомо, що парки та сади є частиною національної та всесвітньої історичної спадщини і тому потребують охорони. Адже історичні обставини місцевих громад не є

статичними. З часом його території адаптуються та розвиваються відповідно до їх використання та потреб людей, які живуть і працюють у них.

Деякі будівлі перестають використовуватися або стають непридатними з різних причин. Зміни промислового виробництва та пріоритетів, переміщення населення, різноманітні можливості працевлаштування можуть сприяти його занепаду. У багатьох містах є цінні пам'ятки культури, деякі з них занесені до реєстру пам'яток історії та архітектури за їх особливе архітектурне чи історичне значення. Певні території або групи будівель визначаються як зони збереження, оскільки їх характер і зовнішній вигляд вважаються гідними збереження. Хоча іноді історичні будівлі руйнуються, якщо їм не запобігти.

Діяльність повинна бути спрямована на формування позитивного особистого ставлення до соціального різноманіття, розвиток соціокультурних компетенцій, взаємодію з представниками різних культур на засадах толерантності та взаєморозуміння, усвідомлення важливості культурного різноманіття для демократичного поступу України, спроможності будувати єдине суспільство на основі спільних цінностей і рівних можливостей.

Розглядаючи можливості збереження та захисту історичної спадщини за допомогою демократичних процедур та прийняття рішень, мешканці мають можливість впливати на позитивні зміни у своїх місцевих громадах. Це може здійснюватися, зокрема, шляхом зміни призначення архітектури та захисту її історичної цінності.

При вивченні пам'яток історії та культури, особливо коли йдеться про питання планування та забудови, необхідно залучати різноманітну інформацію. Це можуть бути: історичні документи, газети, карти, плани, фотографії, листівки; аудіо- та відеозаписи; матеріали інтерв'ю; опитування жителів вашої місцевості. Історичні документи можна знайти в архівах, музеях, університетах та місцевих бібліотеках. В архівах традиційно зберігаються рукописні унікальні документи. Він також містить колекції

старих фотографій, часто розташованих за алфавітом назв вулиць, будівель, районів або власних назв.

Книги зі старими фотографіями особливо корисні, оскільки в назві міститься багато інформації. Цікаву інформацію можна почерпнути, спостерігаючи за написами на марках і листівках, які широко розповсюджуються по всьому світу з початку ХХ століття. Цінним ресурсом для історичних досліджень є церковні документи: деякі церковні парафії протягом століть зберігають записи про хрещення, шлюби та поховання, які разом із надгробними написами можна використовувати для вивчення людей, які жили на певній території.

Історичні карти, які зберігаються в місцевих бібліотеках чи архівах, корисні для дослідження історії місцевості. Вони можуть бути використані для порівняння минулого регіону з його сьогоденням і можуть показати зміни чи розвиток з часом. Архітектурні плани можуть бути цінним ресурсом для дослідження історичних будівель. Вони можуть стосуватися первісного вигляду будівлі або пізніших змін чи прибудов.

Якщо тема дослідження є актуальною для суспільства, відповідні статті, публічні чи редакційні коментарі можна знайти в місцевих або регіональних газетах.

Важливим ресурсом для історичних екологічних досліджень є представники громадськості, різноманітні місцеві організації та асоціації, органи влади та місцевого самоврядування, ЗМІ, батьки тощо. Перевага використання цього ресурсу в історичних дослідженнях полягає в тому, що громадяни можуть ознайомитися з різними перспективами та вдосконалити свої навички опитування. Цей досвід дозволяє отримати ширший погляд і розуміння проблем, навчитися обговорювати та дебатувати про актуальні проблеми, вивчати минуле з різних джерел інформації, розуміти погляди та оцінки різних людей на ту чи іншу подію, вдосконалювати навички ділового спілкування, критичне мислення.

Зібрана під час дослідження інформація може бути використана для організації ширшої дискусії про стан історичної спадщини не лише в навчальних закладах, а й у місцевій громаді, особливо на шпальтах місцевих газет.

Роздумуючи над проблемами збереження історичного середовища, активні учасники громадськості виконують ключову роль у збиранні доказів з різноманітних джерел інформації, висловленні думок представників громад щодо практичних питань, пов'язаних із збереженням історичного середовища. Вони активно обговорюють актуальні питання, що стосуються збереження чи реконструкції історико-культурної спадщини, приймають рішення щодо їх долі, розглядають альтернативи вирішення проблем та обґрунтовують свій вибір. Учасники громадськості взаємодіють з місцевими інституціями, вивчають функціонування демократичних процесів, досліджують місцеві ресурси та долучаються до діяльності для поліпшення культурної спадщини та демократичного розвитку громади.

1.2 Методи дослідження історико-культурної спадщини

У сучасному суспільстві відбуваються серйозні зміни в соціальному, економічному, духовному та інших аспектах, і особливого значення набуває поглиблене дослідження та комплексне використання культурних реліквій і пам'яток. Дослідження, охорона та відновлення культурної спадщини необхідні для запобігання знищенню національного багатства України та світу загалом. Прискорюється глобалізація та розвиток інформаційних технологій, що призводить до культурної інтеграції окремих регіонів у світовий процес.

Тому питання охорони та розвитку культурної спадщини мають вирішуватися не лише на всеукраїнському, а насамперед на регіональному рівні. Адже в системі національних пріоритетів на перше місце поставлені такі питання, як національна самоідентичність та використання духовно-

культурних надбань різних регіонів, що потребують звернення до культурно-історичної спадщини нашого народу.

Безперервність і спадкоємність різноманітного культурно-історичного досвіду є неодмінною умовою розвитку особистісного досвіду людини, сприяє формуванню її раціонального ставлення до минулого Батьківщини, а не ґрунтується лише на збереженні культурно-історичного досвіду. Цінності та норми також пов'язані з ефективним розвитком історико-географічної спадщини.

Науковий метод - це метод дослідження, який показує, як відбувається пізнання і на яких наукових принципах воно ґрунтується. Метод – це спосіб дослідження, спосіб побудови та обґрунтування знання [7].

Методологія історії культури — це пізнавальна теорія про історико-культурні процеси, сукупність пізнавальних принципів і методів дослідження, наука про методи, підходи та стандарти оцінки подій і явищ, життя і діяльності в культурній сфері. Це видатна постать, яка залишила глибокий слід в історії культури.

Будь-яке культурне явище слід досліджувати динамічно: як воно виникло, які етапи пройшло і чим зрештою стало. Кожне явище необхідно розглядати в комплексі з іншими явищами. Нарешті, всі культурно-історичні явища слід розглядати з точки зору історичного досвіду. Принципи історизму досліджували українські історики Н. Гнатюк та С. Радчич [17].

Принцип об'єктивності полягає в тому, щоб покладатися на факти, щоб зрозуміти їхнє справжнє значення, а не спотворювати та підганяти рішення. Цей принцип вимагає враховувати різноманітність і суперечливість кожного явища. Гарантією принципу є, головним чином, особистість історика, його теоретичне бачення, наполегливість у методології та професійні навички.

Принципи соціального підходу передбачають врахування історико-культурних процесів соціальних інтересів груп населення. Колективні та загальні інтереси мають бути пов'язані, враховуючи суб'єктивні елементи уряду, політичної партії та індивідуальної діяльності.

Принцип взаємозамінності полягає у визначенні ймовірності подій, явищ і процесів на основі аналізу об'єктивної реальності та можливості. Визнання альтернативності історії дає змогу по-новому оцінити шлях країни у становленні національної культури, побачити невикористані можливості культурно-історичного процесу та зробити висновки на майбутнє. Лише шляхом об'єднання всіх принципів і методів можна гарантувати науковість і надійність попередніх звітів.

Історичні знання складаються з історичних періодів або хронологій, які є встановленням послідовних етапів суспільного розвитку. Основою виділення стадій є детермінанти соціального розвитку. Існує багато хронологічних систем. Різні періоди світової історії добре нам відомі.

Цей підхід до поділу історії людства був визначений американським антропологом, етнографом і соціологом Морганом Льюїсом Генрі. Його основним критерієм є розвиток знарядь праці: палеоліт, мезоліт, неоліт, енеоліт, бронзовий вік, залізний вік, інформаційний вік або атомний вік. Американський антрополог, етнограф і соціолог Морган Л.-Г. (Morgan L.-H.), ґрунтуючись на критерії рівня розвитку продуктивних сил, виділив три епохи в історії людства: дикунства, варварства й цивілізації.

Основою історико-культурологічного дослідження є збір даних, що характеризують історію формування та характеристики досліджуваного об'єкта. До таких відомостей належать: - документи органів державної влади та уповноважених органів, що документують сучасний стан і режим охорони об'єкта; - історичні документи (джерела); - дані наукових та інших досліджень, яким передували історико-культурні дослідження; - дані натурних обстежень об'єктів.

Документи державних органів та уповноважених органів підтверджують поточний стан та режим охорони об'єкта з посиланням на вихідні дані та передачу від замовника до підрядника. При роботі з архівними документами та публікаціями виявляються історичні відомості та раніше напрацьований дослідницький матеріал.

Можна виділити два рівні пошуку історичної інформації: - загальні історичні плани населених пунктів та адміністративно-територіальних одиниць; бібліографічна інформація, що вводить загальний культурний обіг; - архівні документи, тексти та графіка, що відображають історію розвитку окремих об'єктів; дані спеціальних наук, включаючи дані дослідження, специфічні для одного об'єкта.

Пошук історичної інформації спрямований на виявлення цінних історико-культурних характеристик об'єктів за такими напрямками: - виявлення документів, що дозволяють реконструювати основні етапи розвитку території, зокрема загальноміські плани, а також плани окремих міських територій та конкретні історичні об'єкти - документація ідентифікованих об'єктів, необхідна для хронології та авторства, у тому числі: матеріали головного проекту та відомості про його виконання.

У разі неможливості знайти такий документ та визначити часові рамки появи предмета необхідно надати інформацію про останню згадку про його відсутність та першу згадку про його існування. Залежно від конкретних завдань дослідження та обставин теми можуть знадобитися історичні відомості з інших областей.

У процесі історико-культурного дослідження інформація про безпеку проекту виявляється під час польових досліджень. Історико-культурні дослідження проводяться на місці лише шляхом фотофіксації (і в окремих випадках схематичних вимірювань) без використання інших інструментальних засобів. В історико-культурологічних дослідженнях необхідно враховувати відомості спеціальних інструментальних досліджень, якщо такі є.

При проведенні натурних досліджень необхідно зібрати матеріал для подальшого аналізу за такими напрямками: - планувальний та візуальний зв'язок об'єкта з міським середовищем (включаючи об'єкти міського простору); - фотофіксація; - загальний вигляд об'єкта, який можна за оригінальним планом оцінювати планувальні рішення масиву та визначати

наслідки перебудови та спотворення; - фасади, загальні види, фрагменти та деталі об'єктів для визначення їх художньої цінності та ступеня спотворення первісної композиції та декоративного оформлення; - інтер'єри об'єктів, як унікальних, так і типових типів будинків, особливо підвалів і горищ, а також кріплення склепінь, елементів декоративного оформлення, типів дверної та віконної фурнітури, підлогових покриттів, конструкцій огорож і сходів, унікальних елементів конструкції об'єктів, інженерне обладнання та ін., визначають історичне планування та декоративне оформлення, вік, цінність та захищеність елементів.

Обсяг використаних історико-природничих даних залежить від особливостей об'єкта дослідження та можливості отримання архівних джерел і предметів. Обов'язковою частиною історико-культурної документації є копії місцевих фотознімків виявлених архівних матеріалів і предметів. Важливим теоретичним аспектом дослідницького підходу до дозвіллевих ресурсів туризму є оцінка ІКС, оскільки пам'ятки історії та культури є важливими дозвіллевими ресурсами і в багатьох випадках є основою туризму.

Якщо питанню економічної оцінки природних рекреаційних ресурсів у науковій літературі приділено достатню увагу, то оцінка історико-культурних ресурсів насправді ще дуже слабо розроблена. У світовій практиці прийнято для якісної оцінки пам'яток історії та культури, які поділяють на сім груп за художнім та історичним значенням, збереженістю та унікальністю, а найвищу оцінку дають об'єктам історії та культури світового значення. Сотні таких об'єктів зареєстровані ЮНЕСКО [26].

Оцінка історико-культурного потенціалу має включати як кількісні, так і якісні показники. Існує пряма залежність між рекреаційною цінністю території та кількістю та якістю пам'яток історії та культури на території. У зв'язку з цим рекомендується оцінювати територію за щільністю пам'яток історії та культури на 100 квадратних кілометрів. Враховуючи те, що різні території мають різну кількість і якість пам'яток історії та культури, необхідно окремо визначати щільність пам'яток найвищого рівня

(національного та міжнародного). Український вчений, географ, краєзнавець Кузик С. Оцінює історико-культурні об'єкти шляхом визначення їх рекреаційної цінності, придатності та використання в організації культурно-освітніх заходів.

Отже, український вчений, географ і краєзнавець С. Кузик досліджує не цінність конкретного історико-культурного об'єкта, а визначає пізнавальну цінність об'єкта, необхідну для організації рекреаційної діяльності. Суть цього методу полягає в розподілі різних компонентів історико-культурних ресурсів за їхньою важливістю та тривалістю часу огляду для формування шкали оцінювання. Чим більше час перегляду, тим вище пізнавальна цінність об'єкта [24].

Загальний бал отримується шляхом додавання індивідуальних балів кожного компонента історико-культурних ресурсів рекреації та являє собою пізнавальну цінність історико-культурних ресурсів конкретної території. Недоліком цього методу є те, що він ігнорує художню та історичну цінність історичних реліквій і механічно поєднує їх з різними властивостями. Підводячи підсумок, можна говорити про нерозвинені та ускладнені різними підходами до вирішення проблем методики та стандарти оцінювання ІКС.

Археологічні об'єкти та нерухомі пам'ятки ІКС вивчаються за допомогою різноманітних геофізичних методів дослідження: електрозйомки з використанням високоточної магнітної зйомки, георадарних вимірювань, методів електрорезистивної томографії, топографії та фотограмметрії для пошуку, точного позиціонування, моніторингу поточного стану історичних пам'яток [15].

Високоточна магнітна розвідка. Найбільш поширеним і ефективним методом археологічного пошуку є магнітна розвідка. Виконується шляхом вимірювання сумарного геомагнітного поля та його компонентів за допомогою високочутливого обладнання. Джерелом магнітної аномалії може бути будь-який об'єкт, намагніченість якого відрізняється від ґрунту.

Археологічні об'єкти – будинки, шахти, ями, траншеї, кладовища тощо – можуть спричиняти збурення геомагнітного поля різної інтенсивності.

Чутливість сучасного обладнання дозволяє впевнено виправляти низькоконтрастні аномалії, забезпечуючи підхід з високою роздільною здатністю. Географічні радіолокаційні дослідження вивчають просторові особливості та рух об'єктів з використанням радіохвильового випромінення. Основною метою таких досліджень є визначення географічних характеристик об'єктів на земній поверхні, а також вивчення їх руху та взаємодії з оточуючим середовищем. Ця методика знаходить застосування в різних галузях, включаючи картографію, транспорт, аграрний сектор та дослідження клімату. Георадарні методи (методи георадіолокації або високочастотного електромагнітного зондування) дозволяють отримати інформацію про параметри навколишнього середовища, а також характеристики електромагнітних хвиль, відбитих від структурних неоднорідностей. Пошук похованих об'єктів і вивчення стратиграфії і планографії пам'яток складають класичний цикл завдань археологічної геолокації.

Електричне зондування проводили методом електрорезистивної томографії. Метод електроопору в корекції електронзондувань, заснований на відмінностях електричного опору різних видів гірських порід і ґрунтів, використовується для вирішення різноманітних завдань в інженерній геології, екології та археології.

Нові багатоелектродні системи спостереження, керовані локальним комп'ютером, дозволяють переходити від одного електричного зонда до цільної системи спостереження, яка використовує кожен електрод кілька разів під час процесу вимірювання. Електромографія дозволяє за короткий час отримати геоелектричні профілі вздовж профілю і за результатами побудувати 2D і 3D моделі приповерхневої частини геологічного середовища.

Узагальнюючи методи дослідження ІКС представимо у вигляді таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Методи дослідження історико-культурної спадщини

№	Метод дослідження	Опис
1	Археологічні дослідження	Включають розкопки, вивчення артефактів, решток, пошук слідів минулих цивілізацій.
2	Документальний аналіз	Вивчення письмових джерел, літературних творів, листів, щоденників та інших документів для реконструкції історії та культурної спадщини.
3	Архітектурний аналіз	Вивчення архітектурних стилів, будівель та споруд для розуміння їхнього значення та внеску у культурний контекст.
4	Етнографічні дослідження	Включають вивчення традицій, звичаїв, мови, обрядів та інших аспектів культури сучасних спільнот, які зберігають історичні елементи.
5	Історичний аналіз	Розгляд подій, які впливали на розвиток та зміну культурної спадщини, з використанням історичних джерел та архівів.

Використання того чи іншого методу дослідження ІКС виходить зі виду об'єкта дослідження, його віку, розташування, ступені збереженості, але повинно базуватися на залученні досвідчених спеціалістів, архітекторів, істориків та туризмознавців.

1.3. Міжнародний досвід та світові тенденції використання історико-культурної спадщини

Об'єкти історико-культурної спадщини, що знаходяться в музейних колекціях і фондосховищах, мають велике значення як для вивчення культурних явищ, так і для поширення гуманітарних знань. Представлення цих об'єктів в Інтернеті робить актуальним аналіз змісту та структури

музейних сайтів, які демонструють музейні колекції. Використання сучасних інформаційних технологій для презентації та комунікації надає нові якості наявним музейним експозиціям. Будь-який музейний заклад – це культурне місце, зміст якого покликаний забезпечити комплексну концептуалізацію тих чи інших явищ і подій.

У сучасному розумінні «віртуальний музей» — це інформаційна система, що містить концептуально єдину електронну колекцію або групу колекцій предметів (експонатів) із метаданими, які мають ознаки музею та дозволяють здійснювати науку, освіту, виставки. у віртуальному просторі та турах [7].

Типи віртуальних музеїв можна виділити за різними критеріями: за походженням і типом збереження колекції; за організацією та технікою подання інформації; за спеціальними функціями музею (освітня, наукова, освітня, дослідницька) та мета, з якою його було створено, стосовно спеціалізованих дисциплін або пов'язаних з наукою, мистецтвом, культурою чи галуззю виробництва.

Як інформаційні ресурси віртуальні музеї можуть створюватися реальними музеями або іншими організаціями чи окремими особами. Незалежно від типу віртуального музею, фокус створеної інформаційної системи завжди зосереджений на електронних «експонатах» та їхніх колекціях у поєднанні з метаданими.

Простір справжнього музею обмежений можливостями приміщення та виставкового обладнання, тому в справжньому музеї експонати не завжди можна оглянути з усіх боків. У зв'язку з цим віртуальні музеї мають значні технічні переваги перед реальними музеями, які виражаються у можливості комплексного та детального вивчення об'єктів історико-культурної спадщини. Основними завданнями побудови тривимірних моделей об'єктів історико-культурної спадщини є необхідність охорони, репрезентації та розширення доступу до пам'яток культури.

Інформаційна система віртуального музею є середовищем, яке дає змогу реалізувати ці можливості. Віртуальні музеї здатні представляти електронні копії різних музейних експонатів протягом більш тривалого часу. Слід підкреслити, що створення віртуальних музеїв ініціюють не лише охоронці історико-культурної спадщини, а й приватні особи.

Таким чином, віртуальні музеї здатні зберігати, демонструвати та документувати історичну та культурну спадщину, забезпечуючи доступ не лише до електронних ресурсів національних установ, а й до приватних колекцій.

Віртуальні музеї демонструють усі основні типи історичних матеріалів – матеріальні, письмові, зображення, карти, аудіо- та відеоматеріали тощо. До оцифрованих речових джерел належать, наприклад, етнографічні колекції предметів побуту та культу, зброї та знарядь праці, коштовностей та інших предметів, археологічні та архітектурні знахідки.

Писемні пам'ятки представлені електронними копіями пам'яток літератури та поведінки, зокрема літописами, хронологічними записами, життєписами, мемуарами, листами та різноманітними грамотами, рукописними та друкованими версіями, епістоляріями, журналами тощо. Крім того, відзначимо функціональність віртуальних музеїв, які існують лише в Інтернет-просторі, їх оригінальність та важливість для збереження та презентації історико-культурної спадщини. Деякі з цих музеїв зосереджуються на документуванні втраченої історичної та культурної спадщини.

Віртуальний музей містить цифрові копії збережених зображень творів мистецтва, що супроводжуються короткими описами історії їх створення та втрати. Цінність цих ресурсів полягає не лише в фіксації інформації про втрачену історико-культурну спадщину, а й у її збереженні для майбутнього. Відповідаючи на виклики сьогодення, співробітники музею повною мірою скористалися цифровими технологіями та спільно з ІТ-фахівцями створили новий музейний продукт у форматі додатку для смартфона.

Програма «DailyArt» для Android-пристроїв дозволяє користувачу отримувати щодня зображення одного з шедеврів мистецтва з історією його створення. Для цього проекту мистецтвознавці спеціально готують фахові статті та інтерв'ю з митцями і кураторами музеїв [8].

Сучасні науковці наголошують, що одним із найважливіших напрямів наукової та соціальної значущості з використанням сучасних комп'ютерних технологій є віртуальна реконструкція історичних подій, роль якої полягає у збереженні та актуалізації історичних подій, верифікації історичних гіпотез (їх уточненні, підтвердженні, розвитку тощо). нові історичні припущення).

Б. Сміт, директор Департаменту охорони та примноження культурної спадщини Генерального директорату з питань інформаційного суспільства Європейської Комісії, вказав у доповіді на важливість сучасних інформаційних технологій в історичних та культурних дослідженнях.

У будь-якій теоретичній реконструкції (тривимірна графіка, математичні моделі тощо) може генерувати нові теоретичні результати на основі їх практичної реалізації, і навпаки – створені моделі можуть демонструвати прогалини в існуючих знаннях і технологіях, започатковуючи нові цикли практичного розвитку.

Саме такий підхід спонукав до створення віртуальних турів, які дозволяють відвідувачам вийти за межі музейного простору. За допомогою системи GPS експозиція музею стає своєрідною екскурсією. Наприклад, Музей історії польських євреїв пропонує бажаючим під час прогулянки містом ознайомитися з біографією письменника і педагога Я. Корчака.

Спеціальна програма, яку можна завантажити на смартфон, містить два тематичні маршрути, які з'єднують 49 точок на карті Варшави. Поєднанням архівних фотографій і сенсорних екранів створюється ефект «погляду в минуле», що відтворює атмосферу старого міста.

Ще однією поширеною технологією в музейній практиці є сенсорні екрани. Крім розгорнутих коментарів до експонатів, вони можуть містити функцію максимального наближення деталей роботи, 3D анімацію,

можливість перегляду рентгенівських знімків. Завдяки програмі партнерства Інституту культури Google (GoogleCulturalInstitute), музеї, що входять до неї, можуть самостійно створювати додатки, використовуючи технології Google, зокрема StreetView і YouTube.

Це дає можливість створювати віртуальні відео тури музеєм із використанням технологій кругового повороту поля зору. Додатки можуть містити фотографії експонатів і аудіо тури, використовувати технології соціальних мереж. Прикладами є популярний у використанні англomовний Інтернет-ресурс GoogleArts&Culture, де містяться онлайн-екскурсії музеями світу.

В Україні є цікавий Інтернет-ресурс museums.authenticukraine.com.ua, що дає можливість користувачам здійснити віртуальний тур вітчизняними музеями просто неба. Для можливості наповнення віртуальних просторів музейним контентом необхідне проведення великої дослідницької, наукової, реставраційної та інших видів робіт зі збереження та презентації історико-культурної спадщини.

Основними сферами застосування ІТ у реставрації, захисті та збереженні мистецтва є віртуальна реконструкція, реставрація живопису, 3D-сканування та оцифрування мистецтва. Створення 3D-моделей музейних експонатів є цінним і науковим процесом. Розквіт 3D-технологій у сфері історичних досліджень припав на 1990-ті роки, і ці роки також були пов'язані зі створенням спеціалізованого програмного забезпечення для моделювання 3D-об'єктів.

Саме в той період у Європі реалізовано низку помітних проектів у сфері збереження історико-культурної спадщини із застосуванням технологій тримірного моделювання (наприклад, віртуальна історична реконструкція храму Св. Петра у Йорданії; Ватиканського палацу епохи Відродження; японського буддійського храмового комплексу Сазаедо тощо).

Створення 3D моделювання та інтерактивних модулів дозволяє показати розвиток пам'яток історії та культурної спадщини в різні періоди. Інформаційна система віртуального музею може представити інформацію про взаємозв'язки між цими моделями, надаючи широкі можливості об'єктам дослідження для відображення змін пам'яток культури в різні історичні періоди.

Техніка відновленої реальності успішно використовується при створенні реконструкцій віртуальних музеїв, спрямованих на те, щоб показати їх поточний статус у порівнянні з минулим. Прикладом такої технології є проект GIZA 3D, який представляє наукову реконструкцію комплексу пірамід у долині Гіза. Проект цікавий і значущий тим, що 3D-реконструкція охоплює не тільки зовнішній образ Долини пірамід та його зміни, а й внутрішнє планування пірамід і показує виявлені артефакти (гробниці, скульптури), пам'ятники тощо).

Досвід створення віртуальних музейних проектів у всьому світі, технологія 3D моделювання успішно використовується при реконструкції підземних споруд і комунікацій, кладовищ, підземних переходів і лабіринтів, промислових розробок.

Науковий метод дає змогу розкрити приховану логіку цих передумов, простежити причинно-наслідкові зв'язки, знайти відповіді на складні питання, пов'язані з історичними подіями, явищами та процесами. За допомогою комп'ютерного моделювання можна не лише зберегти масштабну історико-культурну спадщину, але й продемонструвати функціональність пам'ятки як системи та взаємозв'язок її елементів і конструкцій. Реалізація 3D-проектів та створення інтерактивних віртуальних музеїв дозволяють більш глибоко вивчати експозицію, відстежувати динаміку об'єктів та їх зміни в часі.

Автентичність створених зображень культурно-історичних пам'яток безпосередньо залежить від роботи експертів, оскільки залежить не лише від традиційних знань, а й від навичок роботи з комп'ютером. Крім того,

поєднання традиційних знань у реставраційному мистецтві та можливостей комп'ютерних технологій дозволяє реалізувати «віртуальні» проекти, які були б неможливі в реальності.

Одним із прикладів є проект віртуальної реконструкції «Проект Рим». Він дозволив скопіювати модель Біго («Римський план» - гіпсова модель площею близько 70 м (11 м / 6 м), виконана в масштабі 1/400. Модель зображує 3/5 раннього четверте століття до нашої ери Стародавній Рим за часів Костянтина I. Макет створив архітектор Поль Біго (1870-1942). Цей проект віртуальної реконструкції Стародавнього Риму здійснив один професіонал з колективу «PlanRome», до якої входили члени Експертного Центру стародавніх досліджень і Центру гуманітарних наук Канського університету.

В ході проекту відбулася віртуальна реконструкція римської вулиці з торговими рядами; храм Віспасіана, збудований Титом; базиліки Юлія на римському Форумі. Також із використанням технології трьохмірного моделювання були відтворені: Стародавній індійський палацовий комплекс Фатепур-Сікри, форум Траяна, Колізей, базиліка Сан-Франческо в Ассізі, гробниця Нефертіті [5].

Ще одним цікавим проектом є портал Vizerra, створений компанією 3DreamTeam. Тут відтворюються пам'ятки архітектури, що знаходяться у списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Завдяки реалізації подібних проектів користувачі мають змогу віртуально здійснити візит у перуанське м. Мачу-Пікчу; храм Ангор Ват, розташований у камбоджійській провінції Сием-Реап; мавзолей Тадж-Махал; вірменський монастир Татев тощо.

У 2008 р. компанія IBM представила результат роботи, що тривала впродовж трьох років, зі створення 3D реконструкції відомого Забороненого міста (Китай) –найбільшого палацового комплексу у світі, площа якого складає 720 тис. м². Цей проект є першим тримірним інтерактивним віртуальним світом із повним ефектом занурення.

Відвідувачам віртуального Забороненого міста пропонуються онлайн тематичні екскурсії, присвячені головним історичним подіям і легендам із реального життя даного міста.

Інформаційні технології дозволяють зберегти те, що залишилося, і реконструювати те, що було втрачено. Наприклад, відомий метод копіювання фресок за малюнками, який успішно застосовувався під час реставрації фресок АндреаМантенья в капелі Оветарі Ермітажу в Падуї (Італія), церква була повністю зруйнована бомбардуванням Американський літак 11 серпня 1944 року. Метод, розроблений кафедрою фізики Падуанського університету імені Г. Галілея, передбачає використання комп'ютерної технології для локалізації великих фрагментів малюнків з чіткими частинами, які є відносно повнокольоровими копіями відреставрованих фресок [4].

Для сучасних реальних музеїв віртуальний простір є доповненням і збагаченням. Самі реальні музеї мають віртуальні компоненти, чи то електронні колекції артефактів, чи тривимірні комп'ютерні моделі об'єктів і об'єктів історико-культурної спадщини.

Доповнення реальних просторів досягненнями віртуальних середовищ не обмежується лише встановленням інтерактивних карт у реальних музеях, друком моделей на 3D-принтерах, створенням точних копій мініатюрних об'єктів, що може розширити доступ до об'єктів культурної спадщини.

Можна сказати, що віртуальні виставки інтегруються в музейний експозиційний ландшафт і стають важливою частиною реального музею, доповнюючи музейне середовище та розширюючи можливості збереження та відтворення історико-культурної спадщини. Тому застосування віртуальної реконструкції поєднує теоретичні знання з прикладною практикою, дозволяючи отримати нові наукові дані на основі достовірних історичних свідчень і представити їх громадськості за допомогою сучасних інформаційних технологій.

Віртуальні музеї надають надзвичайно широкі можливості для збереження та експонування історико-культурної спадщини, а технологія

доповненої реальності може створювати особливі види інформаційних ресурсів, збагачувати експозиційний контент реальних музеїв, розширювати інформаційне поле. Віртуальні музеї є важливою частиною цифрової культурної спадщини і потребують дослідження, розвитку та вдосконалення.

У роботі [41] виділяють наступні світові тенденції використання історико-культурної спадщини, які можна впровадити і в Україні:

1. Багато країн використовують свою історико-культурну спадщину для розвитку туризму. Це стимулює економіку та сприяє збереженню спадщини. Світовою тенденцією є збільшення популярності міжнародних туристичних програм та обмінів.

2. Культурний обмін та спільні проєкти з іншими країнами можуть сприяти популяризації історичної спадщини та створенню міжнародних партнерств для її збереження.

3. Сучасні технології, такі як віртуальна реальність та доповнена реальність, дозволяють створити інтерактивні виставки та екскурсії, які роблять історичну спадщину доступною широкому загалу.

4. Світовий досвід показує, що інноваційні методи та матеріали можуть поліпшити процес реставрації та збереження пам'яток культури, зменшуючи їх вплив на навколишнє середовище.

5. Багато країн стимулюють приватні ініціативи та спонсорство в сфері збереження історичної спадщини, що може включати фінансування реставраційних робіт, створення музеїв чи проведення культурних заходів.

Висновок до розділу 1

Історико-культурна спадщина включає у себе неперервний потік інформації, що передається від попередніх поколінь і є ключовим елементом культурного досвіду суспільства. Дослідження історико-культурної спадщини має на меті розкрити та зберегти цей культурний багаж, вивчаючи історію, мистецтво, архітектуру, традиції та інші аспекти, які формували і визначали життя попередніх поколінь.

Виділяють такі методи дослідження історико-культурної спадщини:

1. Археологічні дослідження: Розкопки, вивчення артефактів та решток минулих цивілізацій.
2. Документальний аналіз: Вивчення письмових джерел, літературних творів, листів, щоденників і інших документів.
3. Архітектурний аналіз: Вивчення архітектурних стилів, будівель та споруд.
4. Етнографічні дослідження: Вивчення традицій, звичаїв, мови та обрядів сучасних спільнот, що зберігають історичні елементи.
5. Історичний аналіз: Розгляд подій, які впливали на розвиток та зміну культурної спадщини.

Міжнародний досвід та світові тенденції використання історико-культурної спадщини:

1. UNESCO та списки Всесвітньої спадщини: Вагома роль міжнародних організацій у визначенні та захисті світової історико-культурної спадщини через створення списків, як от Список світової спадщини UNESCO.
2. Технологічні інновації: Використання віртуальної реальності, інтерактивних додатків та інших технологій для залучення та освіти туристів.
3. Співпраця громадськості та влади: Сприяння партнерству між громадськістю, органами влади та бізнесом для збереження та розвитку культурної спадщини.

РОЗДІЛ II

ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ ТА ЗАПОРІЗЬКОГО РЕГІОНУ

2.1. Сучасний стан та проблеми розвитку історико-культурної спадщини України

Історичні та культурні об'єкти Всесвітньої спадщини є важливими орієнтирами в нашому світі. Вони символізують визнання важливості цих місць націями та народами, відображаючи їхню відданість колективній власності та передачу цієї спадщини майбутнім поколінням. Нині Україна активно інтегрується у світовий культурний простір.

Проведення всебічної та всебічної ідентифікації та дослідження культурної спадщини для забезпечення збалансованого використання та комплексної охорони є одним з головних державних завдань стратегічного, гуманістичного, науково-практичного характеру. Охорона національної культурної та духовної спадщини вважається одним із пріоритетів стратегії національної безпеки України. Тому дослідження цієї теми є особливо актуальними на даний момент.

За даними управління охорони культурної спадщини, в різних регіонах України знаходяться тисячі пам'яток історії та культури, в тому числі міжнародного та національного значення, які є історико-культурними ресурсами та певною мірою використані за наявності відповідних умов соціального, економічного, політичного, технічного, екологічного змісту.

Основним ресурсом є унікальність і самобутність історії, культури і природи країни, але можливість його використання в кожному регіоні індивідуальна через відмінності у складі, кількісних і якісних характеристиках складових об'єктів.

Нам пощастило – ми живемо в країні, багатій на матеріальну та нематеріальну культурну спадщину. В Україні налічується близько 170 тисяч

пам'яток, 65 історико-культурних заповідників і 6 об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. На жаль, лише нещодавно ми по-справжньому почали усвідомлювати, наскільки цінною є культурна спадщина, заснована на ресурсах, для економічного та соціального розвитку нашої країни. Географічний розподіл культурної спадщини по країні нерівномірний.

Сучасний стан охорони культурної спадщини свідчить, що в Україні налічується 1 400 міст та понад 8 000 сіл з цінною культурною спадщиною. Поточний стан більшості з 401 населеного пункту 308 країни, включених до списку історичних населених місць, є незадовільним і близьким до кризового. Загалом під охороною держави перебуває понад 147 000 об'єктів, багато з яких зазнають впливу природних та антропогенних факторів екологічного ризику і характеризуються стрімким погіршенням стану, часто з незворотними втратами. Моніторинг показав, що 50-70% об'єктів в окремих областях перебувають у незадовільному стані, а понад 200 пам'яток архітектури та містобудування національного значення щороку потребують невідкладної невідкладної допомоги або проведення консерваційних робіт.

Наразі в умовах війни питання збереження історико-культурної спадщини постає особливо гостро. Під час бойових дій багато об'єктів культурної спадщини України були знищені, пошкоджені або потрапили під загрозу. Міністерство культури та інформаційної політики України продовжує фіксувати пошкодження об'єктів культурної інфраструктури в Україні внаслідок російської агресії. Так, станом на 25 жовтня 2023 року, збитків зазнали 1711 об'єктів культурної інфраструктури, з них зруйновано або пошкоджено 835 об'єктів культурної спадщини [37].

Українські науковці висловили стурбованість «культурною катастрофою, що розгортається», яку підтримав президент і головний виконавчий директор Microsoft Джеймс Куно. У заяві К'юно засуджуються культурні злочинства, людські та екологічні втрати, що відбуваються в Україні, і наголошується, що захист і збереження культурної спадщини є основною цінністю. Ініціатива Смітсонівського інституту з порятунку

культурної спадщини працює з українцями, які проходять навчання у сфері захисту культурної спадщини.

Таблиця.2.1

Найбільше пам'яток у таких областях України (на 1 тис. км²)[24]

Область	Пам'яток на 1 тис. км ²	Частка відсотків від усіх об'єктів
Львівська	Найбільше	10–20%
Закарпатська	Найбільше	5–10%
Тернопільська	Найбільше	2–5%
Івано-Франківська	Найбільше	2–5%
Хмельницька	Найбільше	2–5%
Чернівецька	Найбільше	2–5%
Волинська	5–10%	5–10%
Харківська	2–5%	2–5%
Івано-Франківська	2–5%	2–5%
Київська	2–5%	2–5%
Одеська	2–5%	2–5%
Закарпатська	2–5%	2–5%
Тернопільська	2–5%	2–5%
Хмельницька	2–5%	2–5%
АР Крим	5–10%	5–10%
Волинська	5–10%	5–10%
Чернігівська	5–10%	5–10%

Так, у північних і західних регіонах України переважають пам'ятки архітектури (собори, церкви, монастирі, вівтарі, фортеці та замки), а південні та східні регіони України багаті на історико-археологічні пам'ятки (кургани, гори, гробниці, та їх зображення). Важливо, що всі ці пам'ятки охороняються державою.

Архітектурна спадщина України дуже різноманітна в усіх аспектах завдяки своїй багатогранності та багатству часових аспектів. Найбільш різноманітною і цікавою є архітектурна та містобудівна культурна спадщина Західної України та Криму. Регіони України мають неоднакову частку пам'яток архітектури та містобудування. Проте, північні та західні регіони

України мали населення на своїх землях з давніх-давен – у Волинській, Львівській, Івано-Франківській, Чернігівській та Житомирській областях збереглися пам'ятки ще з давньоруської доби. До них належать Успенський собор у м. Володимир-Волинський, Києво-Печерська лавра, Успенський собор, Борисоглібський собор, Золоті ворота, Михайлівський собор тощо.

Архітектурним стилем, який можна по праву називати національним, – є бароко XVII–XVIII ст. Пам'ятки архітектури бароко, до яких в більшості належать храми, достатньо однорідно розташовані по Україні – на півночі, півдні, заході і сході: Львівський Собор Святого Юра, Троїцький собор в Чернігові і тощо.

В Україні найпоширеніші архітектурні пам'ятки та об'єкти стилів IX–XX ст., зокрема модерну, неокласицизму та новоукраїнського стилю. До цих пам'яток в основному відносяться житлові будинки в міських, сільських і житлових районах. Особливої уваги заслуговує унікальний садибно-палацовий комплекс. Найбільшого поширення в Україні вони отримали у Вінниці. Найяскравіші приклади: Старий палац Потоцьких, садиба Ланге, палац і парк княгині Щербатової, маєток графа Черномського та ін.

Археологічні пам'ятки є найдавнішою культурною спадщиною. Ці об'єкти займають найдовший період історії України – від початку епохи палеоліту до пізнього середньовіччя. Найбільша концентрація археологічних залишків на 1000 квадратних кілометрів виявлена в Криму, Запорізькій і Луганській областях. Найменше археологічних пам'яток розташовано на заході та півночі України.

Більшість археологічних пам'яток центральної та східної України складають поховання (кургани та кургани). В Україні, крім центральної та східної України, є стоянки, місця проживання людей, старовинні міста. Кримський півострів вважається унікальним регіоном, оскільки тут зібрані археологічні пам'ятки практично всіх видів.

Історичні пам'ятки - це місця, де відбулися важливі події в історії, а також пам'ятники та меморіали, споруджені на ознаменування визначних

подій. Більшість із цих пам'яток нагадують нам про важливі події в історії України: добу Київської Русі (Золоті ворота, Аскольдова могила, історичні села Берестове та Ухоськ у місті Києві), козацьку добу XVII ст. (Могили учасників гайдамаколивщини в с. Кодня, Меморіал отамана Івана Сірка с. Каплівка Нікопольського району та ін.)

Пам'ятки історії широко представлені на всій площі України та займають друге місце по кількості серед всіх об'єктів культурного надбання України. Середня щільність цих пам'яток історії в Україні становить 85 од./тис. км². Згідно цього показника в Україні вирізняються Закарпатська, Тернопільська, Крим, Львівська, Київська й Хмельницька області. Найменша щільність пам'яток історії налічується в таких областях, як Одеська, Миколаївська та Дніпропетровська.

У структурі історичних пам'яток виділяють такі категорії: політичні, військові, економічні, пам'ятки культури, науки та освіти. Згідно з даними Міністерства культури України, станом на 2019 рік більша частина історичних населених місць України досі не мають двох найосновніших документів. Йдеться про історико-архітектурні опорні плани та проекти зон охорони пам'яток.

Зони охорони пам'яток поки створено лише для 170 селищ та міст України (а це 50 % від всієї кількості), біля 43 % мають історико-архітектурні опорні плани. Незважаючи на це, 80% схем вважаються неактуальними, оскільки застаріли в нормативно-правовій базі. Але, на жаль, список історичних населених пунктів України не містить повного переліку міст і сіл України з унікальною історико-культурною спадщиною.

На основі комплексної оцінки розрахункові цінності діляться на чотири категорії. До них відносяться: - наявність спадщини; - історичне значення населеного пункту; - облікові категорії пам'яток історії та культури на його території; - охорона історичних ландшафтів. Вбачається, що найважливішим напрямком удосконалення регіональної організації історичних поселень є суттєве розширення переліку історичних місць та включення до нього всіх

населених пунктів з багатою культурною спадщиною, на законодавчому рівні сформулювати систему заходів з охорони пам'яток, які б забезпечили економічні умови для охорони та подальшого використання спадщини, національна програма, яка інвестує в розвиток історичних поселень.

Тому зараз в Україні працюють над історико-культурними заповідними територіями, які розвиваються на основі кластерів історичних центрів міст і мають унікальні цінності. Основна мета і мета їх створення – охорона та збереження культурної спадщини нашої країни. За своїми функціями вони є складними установами, мета яких зберігати в недоторканності архітектурні, археологічні, меморіальні пам'ятники, а також історичне довкілля, особливо історико-культурні й природні комплекси, культурні і природні ландшафти, історичні населені місця.

Їх класифікують за видами: – історико-культурні; – палацово-паркові; – архітектурно-історичні; – історико-меморіальні; – історико-археологічні; – історико-етнографічні; – еколого-історико-культурні; – музеї-заповідники.

Для процвітання та розвитку історико-культурних заповідників варто вжити таких заходів: – збільшити мережу й географію поширення історико-культурних заповідників, використовуючи об'єкти та території надбання, що розміщуються у регіонах; – надалі засновувати заповідники в культурно-історичних населених місцях, підтримувати належний стан фрагментів та збережених історичних забудов, а також усіх цінних з огляду історії містоформувальних об'єктів (природного ландшафту, забудов, середовища); – урізноманітнити звичний образ заповідників, шляхом створення мережі етнографічних заповідників та музеїв-заповідників, щоб зберегти уявлення традиційної культури різних народів нашої країни, етнографічних груп у територіях їхнього звичного проживання, ареалів народних художніх промислів; – збільшити об'єми та кількість заповідних територій, що є дотичними до місць військової слави, а саме: об'єктами археологічної спадщини, науки і техніки шляхом утворення нових державних археологічних парків.

Народні промисли – це форма народного художнього мистецтва, створення художніх виробів ручної роботи. Зараз народні промисли функціонують у вигляді творчих об'єднань, фабрик та асоціацій тощо, які є популярними у всіх регіонах країни. З давніх-давен центрами народної творчості є: – килимарство, вишивка, художнє ткацтво, – м. Глиняни Львівської області, м. Охтирка Сумської області, Косівщина в Івано-Франківській області та ін.; – гончарство і кераміка – с. Старі Кути Косівського району Івано-Франківської області, м. Васильків Київської області та ін.; – художній розпис – смт Петриківка Царичанського району Дніпропетровської області; – плетіння з лози – с. Іза та с. Вишкове Хустського району Закарпатської області, м. Чернігів; – виготовлення виробів з дерева – м. Свалява, смт Воловець, с. Іза Хустського району Закарпатської області; – писанкарство – м. Коломия та с. Космач Косівського району Івано-Франківської області.

Основними проблемами, які перешкоджають успішному розвитку галузі, є втрата соціально захищених художників декоративно-прикладного мистецтва, здатності ділитися цінними знаннями мистецьких традицій з молодими поколіннями, стагнація центрів, де митці діляться досвідом і знаннями, втрата місця продажу креативних виробів, висока якість Автентичні витвори народного мистецтва замінюються неякісними виробами, далекими від народних традицій, що загрожує зникненням цілого сектору арт-індустрії [2].

В останні роки Україна показує свою зацікавленість до розвитку народного художнього мистецтва. Цьому сприяли укази Президента «Про заходи щодо відродження традиційного народного мистецтва та народних промислів в Україні» від 06.06.2006 року № 481/2006 та «Про додаткові заходи щодо розвитку в Україні традиційного народного мистецтва» від 26 грудня 2006 року № 1203/2008.

Урядом були виділені такі перспективні напрями розвитку: – відновлення історичних центрів народних промислів; – гарантія успішного

процвітання галузі, прибутковості, розвиток ринків, де можна збути національний товар для покращення економіки, збільшення обсягу експорту виробів художнього мистецтва; – вдосконалення робочих місць для більш продуктивної роботи майстрів народного промислу, відкриття робочих місць для майстрів та майстрів з обмеженими фізичними можливостями [2].

Позитивною тенденцією є збільшення кількості ярмарків ремесел та значне збільшення асортименту декоративних виробів. Культурні та етнічні традиції все більше стають головною складовою розвитку місцевої громади. Така стратегія розвитку сприяє збереженню в належному стані історичних пам'яток та атракцій для залучення українських та іноземних туристів. Ці культурні регіони найбільш успішно освоєні і можуть найкраще поєднати рекреаційну, етнографічну та історичну складові потенціалу регіонів України.

Тому цілком можливо, що розвиток народних ремесел стане успішною та перспективною галуззю, яка сприятиме підвищенню економічного рівня території та країни. Варто також додати, що має бути збережена конкурентоспроможність, що може свідчити про формування вихідних умов для декларування спеціалізації регіону [3].

Релігійний центр вважається самостійною територією, пов'язаною з основними датами та релігійною історією України. Паломницькі місця є центрами відродження паломницького руху. В Україні багато сект, тому в країні є святині багатьох релігій. Наприклад, паломницькими центрами православних християн України є Києво-Печерська лавра, Почаївський монастир, Мгарський монастир та ін., для католиків Зарванізія вважається святою і входить до Молитовного центру для парафіян Української Греко-Католицької Церкви.

Для євреїв дуже важливо відвідати могили відомих вчителів – Цадика РаббіНахмана в місті Умань та Цадика Леві Іцхака в Бердичеві. В Україні є мусульманські центри. Це і кримсько-караїмська святиня, центр старообрядництва в Одеській області, що знаходиться в Старій Красівці.

Прикладом українських етнографічних об'єктів є Музей народної архітектури та побуту — «скансен», де архітектурні об'єкти виставляються як музейні експонати та розміщуються на відкритому просторі під відкритим небом. В Європі подібний приклад — «скансен». Цей цікавий вид етнографічних предметів дуже поширений і має шанси стати широко популярним в Україні.

В Україні діють 14 великих музеїв народної архітектури, які вважаються найбільшими: — Львівський «Шевченківський Гай» (1966); — Переяслав-Хмельницький музей народної архітектури (1964); — Закарпатський музей народної архітектури (1970); — музей народної архітектури та побуту Прикарпаття (1979); — музей історії сільського господарства Волині (1980); — музей народної дитячої творчості (1983); — «Українська Слобода» [4].

На думку Д. Каднічанського, архітектурні комплекси скансенівського типу, в яких будівлі є неавтентичними, а лише побудовані згідно зразків старовинних споруд. Важливими комплексами в Україні вважаються: — музей-скансен Табір УПА «Волинь-Південь»; — культурно-освітній комплекс «Мамаєва Слобода»; — історико-культурний комплекс «Запорозька Січ».

На місці, де колись існувала резиденція та поселення вождя, нині зводяться три історичні комплекси. Їхня ділянка заповнена руїнами будівель, а навколо все добудовується індивідуально. Прикладом є історичний комплекс «Гетьманська резиденція Богдана Хмельницького в Чигирині» або історичний комплекс «Гетьманська резиденція Богдана Хмельницького в Суботові».

Досвід роботи музеїв під відкритим небом свідчить про їх важливу роль в охороні та популяризації культурної спадщини. Важливо, що ці музеї, окрім збереження та охорони пам'яток архітектури, предметів побуту наших предків та демонстрації зразків народного мистецтва, служать місцями відпочинку для місцевих жителів і туристів.

Але не варто ігнорувати проблеми, які заважають повноцінному використанню музеїв під відкритим небом у туристичній діяльності та туристичному бізнесі. До них належить один із небагатьох подібних музеїв в Україні. В ідеалі такі музеї під відкритим небом мають бути в кожній області. Також існує проблема недостатньої представленості в експозиції різних типів споруд; держава виділяє скромні кошти на скансени; слабкий розвиток інфраструктури та слабка реклама скансенів в Україні». Подолання цих проблем є важливим, оскільки їх успішне розв'язання сприятиме розвитку музеїв під відкритим небом в Україні та відповідно розвитку туристичної галузі країни.

Сади і парки - пам'ятки мистецтва і лісопарки є специфічними пам'ятками історії та природи. Можна сказати, що вони є унікальним поєднанням природної спадщини та культурної спадщини. Пам'ятки садово-паркового мистецтва є унікальними зразками паркового мистецтва, що використовується для науки, відпочинку та оздоровлення. Станом на 1 січня 2020 року в Україні налічувалося 556 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва. Їхня площа становить 13,5 тис. га, серед яких 89 об'єктів загальнодержавного значення, площею по 6,5 тис. га кожен, розташовані в більшості областей України, крім Донецької, Херсонської, Чернівецької областей та сербського міста Вастопись.

За видами виділяють такі пам'ятки садово-паркового мистецтва: – парки історичних садиб-приватних та громадських (XVIII – поч. XX ст.); – міські парки (XIX – поч. XX ст.); – міські та сільські парки, (в 20–30-х роках XX ст.); – міські та сільські парки, (XX ст. на місці старих міських кладовищ, знесеної забудови або природних лісових масивів).

Отже, за результатами аналізу можна констатувати: – наявність проблеми суттєвої територіальної диференціації, нерівномірності розподілу та насиченості об'єктами територій культурної спадщини за областями та регіонами України; – суттєву необхідність у виявленні нагальних питань і проблем культурної спадщини та виділення її територіальності у зв'язку з

перспективами господарського та соціально-культурного розвитку областей; – значну необхідність інтенсивного вивчення культурних об'єктів та місць культурного надбання на усіх етапах та приєднання їх до відповідних списків охорони культурного надбання; – варто створити та розвинути історико-культурний каркас; – поповнити список історичних населених місць новими селами, селищами та містами, що мають великий історико-культурний потенціал; – резерв земель для успішного створення історико-культурних територій, а саме історикокультурних заповідників державного та локального значення, а також пам'яток садово-паркового мистецтва, дендрологічних парків; – установлення специфіки розвитку історико-культурних територій на державному та законодавчому рівнях, створення та затвердження закону про історичне населене місце з важливим окресленням правової бази.

Стан культурно-історичних ресурсів України:

1. Культурно-Історичних Спадщин: Україна є державою з великим культурним спадком, включаючи пам'ятки архітектури, мистецтва, релігійні об'єкти та інші значущі об'єкти.

2. Світове Визнання: Деякі об'єкти української культурно-історичної спадщини внесені до Списку світової спадщини ЮНЕСКО, такі як Києво-Печерська лавра та Львівський історичний центр.

3. Потреба в Збереженні: Деякі історичні об'єкти можуть потребувати реставрації та збереження через вік і негоду.

Перспективи розвитку культурно-історичних ресурсів України:

1. Туристичний Розвиток: Культурно-історичні ресурси можуть виступати як ключовий фактор для розвитку туризму, забезпечуючи економічний розвиток та залучення іноземних відвідувачів.

2. Діалог та Партнерство: Важливо розвивати діалог між державними органами, громадськістю, бізнесом та науково-дослідними установами для спільної роботи над збереженням та просуванням культурно-історичної спадщини.

3. Освіта та Просвіта: Важливо вдосконалювати освіту та просвіту в галузі історії та культури, щоб сприяти свідомому ставленню до спадщини серед громадян.

Україна поступово починає створювати середовище, сприятливе для нових інвестицій у сектори, пов'язані з туризмом. Туристичні потоки змінюються через стихійні лиха, терористичні акти та військові конфлікти, тому все більш популярним стає внутрішній туризм.

Різноманітність природно-кліматичних зон, великий вибір і пропозиція природних лікувальних ресурсів, багата унікальна культурна спадщина – ось що робить український туризм привабливим для держави та іноземних інвесторів. Усі регіони мають чудові умови та зони для розвитку внутрішнього туризму.

Основною проблемою туристичної галузі України є низький рівень розвитку підприємств і закладів, які забезпечують прийом, розміщення та розваги туристів. Останніми роками продовжують зростати вимоги людей до умов проживання, обсягів обслуговування, якості харчування. Водночас велика кількість регіонів не в змозі забезпечити якість інфраструктури на відповідному міжнародному рівні, що вже сприймається великою кількістю українських туристів як норма.

Зростаючий попит на послуги з боку туристів всередині України породжує нагальну необхідність включення туристичного потенціалу до рейтингів інвестиційної привабливості, що є абсолютно новим у цій сфері. Цей потенціал включає 4 параметри: розвиток мережі розміщення туристів, природний дозвіллєвий та історико-культурний потенціал, соціальну інфраструктуру.

2.2. Історико-культурні ресурси Запорізького регіону

У Запорізькій області нараховується 8031 пам'ятка історії та культури, з них 1677 пам'яток історії, 6276 пам'яток археології (область відома стародавніми могилами) та 78 пам'яток монументального мистецтва [5].

Якби всі пам'ятки рівномірно розподілити по Україні, на кожен область припадало б 2,8% від загальної кількості. Питома вага пам'яток у Запорізькій області становить 11,4%, що в 4 рази більше, ніж за рівномірного розподілу. Історико-культурні туристичні ресурси (ІКТ) – створені людиною пам'ятки історії та культури, які мають соціальне та освітнє значення, становлять пізнавальний інтерес і можуть бути використані для туристичної діяльності [3].

Запорізький регіон в Україні багатий на історичну та культурну спадщину, яка складається з численних пам'яток, об'єктів та традицій, що відображають багату історію регіону. Ця спадщина включає в себе стародавні церкви, фортеці, музеї, археологічні знахідки та багато інших об'єктів, які мають велике історичне та культурне значення.

До повномасштабного вторгнення на території Запорізької області нараховували 3561 об'єкт культурної спадщини, з них 12 було загальнодержавного та 241 – місцевого значення, а міста Запоріжжя, Бердянськ, Гуляйполе Мелітополь та Оріхів було включено до списку історичних населених пунктів України. На території області знаходиться Національний заповідник «Хортиця», Національний історико-археологічний заповідник «Кам'яна Могила», Василівський історико-архітектурний музей-заповідник «Садиба Попова», мости інженера Б. М. Преображенського, будинок концертного залу імені М. Глінки, будинок лікаря Г. Бера, які слугували туристичними магнітами та мали значний потенціал до розвитку.

Однак, збереження, розвиток та використання цієї спадщини є складними завданнями, оскільки й в мирні часи виникав ряд проблем. Оскільки значна частина Запорізької області перебуває у тимчасовій окупації, то остаточно оцінити кількість об'єктів, що постраждали в ході бойових дій та окупації, достатньо складно.

Таблиця 2.2

Реєстр об'єктів, постраждалих від російської агресії в м.Запоріжжі

№	Назваоб'єкту	Дата пошкодження	Тип об'єкту	Параметри пошкодження	Характер пошкодження
1	Культурний центр "Сучасність"	05.01.2023	Культурний об'єкт	Невказано	Пожежа, зруйнування
2	Статуя ГероїнаНезалежності	14.02.2023	Символічний об'єкт	Відірвано голову	Вандалізм
3	Будиноккультури "Прогрес"	20.03.2023	Соціальний об'єкт	Невказано	Пошкодження внаслідокстихійного лиха
4	Міський парк ім. Тараса Шевченка	07.04.2023	Зона відпочинку	Невказано	Вандалізм, викраденнясадових скульптур
5	Технічний музей "Інновації"	25.05.2023	Музей	Невказано	Пожежа, втратаекспонатів
6	Арт-галерея "Кольоровийсвіт"	12.06.2023	Культурний об'єкт	Невказано	Розграбування, обстріл
7	Спортивний комплекс "Енергія"	03.08.2023	Спортивний об'єкт	Невказано	Вибух на об'єкті, матеріальнізбитки
8	Меморіальний парк "Пам'ятіГероїв"	15.09.2023	Меморіальний об'єкт	Невказано	Вандалізм, знищенняпам'ятників
9	Бібліотекаім. Тараса Шевченка	02.11.2023	Культурний об'єкт	Невказано	Пошкодження внаслідокприродноїкатастрофи
10	Арка дружбинародів	25.12.2023	Архітектурний об'єкт	Невказано	Зруйнування

Загалом від початку повномасштабної війни в Україні пошкоджені велика кількість об'єктів культурної спадщини, ЮНЕСКО підтвердила пошкодження 295 культурних об'єктів, з них 12 на території Запорізької області, йдеться на сайті організації [18].

Проте Міністерство культури та інформаційної політики України надає інформацію щодо пошкоджень або руйнувань пам'яток культурної спадщини в Запорізькій області у кількості 35 пам'яток місцевого значення, з них по 12 знаходиться у Василівському Запорізькому районах, 10 – у Пологівському, 1 – у Мелітопольському.

До МКТР (місцевий культурно-туристичний район) входять пам'ятки історії, архітектури, мистецтва, етнографії та пам'ятки народного мистецтва. За кількістю пам'яток історії та монументального мистецтва, за кількістю пам'яток археології Запорізька область посідає четверте місце в Україні (після АР Крим, Львівської та Харківської областей), друге місце (після АР Крим).

Але статистика показує, що з великою кількістю цікавих і відкритих речей, які варто відвідати, останніми роками спостерігається систематичне зниження кількості відвідувачів. Це є результатом недостатньої популярності історико-культурних ресурсів у масах та недостатнього рівня охорони інфраструктури та унікальності історико-культурної спадщини. В області налічується 18 пам'яток, які внесені до Списку національного культурного надбання України: пам'яток археології (пам'ятки державної спадщини – залишки поселень, могильники, кургани, могила Кам'яна Могила та Попівські могили Бердянського району, Кам'яна-Могила Михайлівського району, Солоха і Мамахора Каменськ-Дніпровського району, Велика Білосельська Цимбалова могила в районі та археологічний комплекс пам'ятника «Лиса гора» у Василівському районі) та пам'ятки історії [4].

Найбільш привабливими для туристів об'єктами історико-культурної спадщини Запорізької області є:

1) Острів Хортиця — унікальна комплексна історико-культурна та природна пам'ятка, що охоплює період від мезоліту до ХХ століття, всесвітньо відома як колиска Запорозького козацтва та осередок першої в світі демократичної республіки.

У Запорізькій області, мабуть, як ніде в Україні, помітні традиції, які сягають корінням в багату історію краю. Подією загальноукраїнського значення стало формування з окремих козацьких загонів та промислових артилей соціально-політичної та військової організації запорозького козацтва - Запорозької Січі («Війська Запорозького Низового»).

Запорозька Січ стала першим на території України політичним формуванням з усіма ознаками республіки. Вона довго зберігала свою незалежність та займала визначне місце в міжнародних відносинах - європейські держави встановлювали з нею дипломатичні відносини та шукали військового союзу

2) Державний історико-археологічний заповідник «Кам'яна могила» (Мелітопольський район) - на заповідній території площею 15 га розташована піщана гора площею 3 га, унікальна пам'ятка стародавньої історії та культури. У гротах і печерах гори, яких наразі відкрито 60, знайдено комплекси петрогліфів, унікальні зразки первісного мистецтва 14 мільйонів років тому.

3) Історико-архітектурний заповідник «Садиба Попова» (Василівський район) – диво містобудування, музей замкової архітектури пізнього класицизму, збудований у 1884 році. За словами експертів, подібних якісних цегляних будівель немає ні в Україні, ні в країнах СНД, ні в Європі в цілому.

4) Зберегти «Кам'яну Могилу» (Родзівський район). Його площа становить приблизно 400 га, з яких 300 га припадає на Донецьку область і 100 га на Запорізьку область. Зараз це одне з чотирьох відділень Національного природного заповідника України та підпорядковане Президії Національної академії наук України. Район урочища «Кам'яні Могили» у

геологічному, біологічному, художньо-емоційному та історичному аспектах є водночас унікальним і репрезентативним [2].

Таблиця. 2.3

Розвиток історико-культурних пам'яток у Запорізькій області

	Заходи	Опис
1	Туристичний потенціал	Розкриття історії та культурних пам'яток для приваблення туристів та розвитку туризму.
2	Збереження та Реставрація	Надання уваги збереженню та реставрації пам'яток для підтримання їхньої привабливості.
3	Освіта та Просвіта	Розвиток освітніх та просвітницьких програм для усвідомлення важливості культурної спадщини.
4	Партнерства та Громадська Участь	Залучення громадськості, місцевих органів влади та партнерство для спільного розвитку.
5	Використання Технологій	Впровадження сучасних технологій для покращення відвідування та популяризації пам'яток.

За межами України археологічні знахідки курганів Кам'янського городища також виявили нерухомі матеріальні пам'ятки, а також пов'язані з відомими історичними постатями Нестором Марконом, Дмитром Донцовим та іншими.

Багато пам'ятних місць. Унікальна архітектура Дніпровської дамби, створена за проектом всесвітньо відомих архітекторів Братів Веснених, та органічно пов'язана з нею запорізька соціальна урбаністична зона підсилюють позитивний туристичний імідж регіону.

Отже, проаналізувавши історико-культурний потенціал та показники розвитку туризму Запорізької області, можна визначити, що цей регіон має

вагомі передумови для того, щоб стати одним із найбільш розвинутих у туристичному плані регіонів України та Європи. На території області розташовані пам'ятки історії та культури.

До Списку національної культурної спадщини входять пам'ятки архітектури, археології, історії та пам'ятного мистецтва. Адже, маючи такий багатий ресурсний потенціал, туризм у Запорізькій області має сприяти зміцненню економіки країни, збагаченню державного бюджету, підвищенню добробуту громадян України, охороні історико-культурної спадщини, підвищенню духовного потенціалу суспільства. Старовинні городища, місця козацької слави, сучасна архітектура – усе це є передумовами для розвитку історико-культурного туризму не лише в межах України, а й за її межами.

Запорізька область, маючи такий туристсько-рекреаційний потенціал, повинна виходити на світовий ринок туризму, тим самим залучати іноземних туристів та інвесторів. Розвиток курортно-туристичної сфери в регіоні призведе до збільшення доходів, що надходять в регіональні і місцеві бюджети і тим самим покращать рівень життя населення. Крім того, це позитивно позначиться на зростанні попиту на продукцію місцевої промисловості, збільшенні об'єктів туризму, стану кон'юнктури у будівництві та інфраструктурі в регіоні, дозволить вирішувати проблеми зайнятості й екології.

2.3. Оцінювання стану історико-культурної спадщини як ресурсу розвитку туризму в Запорізькому регіоні

На сучасному етапі дослідження ресурсів туризму та дозвілля ролі ІКС переглядається та приділяється все більше уваги. Спадщина стає основним джерелом доходу для ринку туристичних послуг у деяких регіонах країни. На сьогодні теоретико-методологічні основи дослідження історико-культурних ресурсів ще потребують подальшої демонстрації та комплексного

дослідження, про що свідчить неоднорідність методів оцінки ІКС. Історико-культурна спадщина відіграє значну роль у розвитку туризму (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Роль історико-культурної спадщини для розвитку туризму

№	Аспект	Опис
1	Туристичний потенціал	Історичні та культурні пам'ятки є привабливими для туристів, завдяки унікальності та красі.
2	Збереження та реставрація	Туристичний інтерес стимулює зусилля збереження та реставрації історичних об'єктів.
3	Економічний внесок	Розвиток туризму в областях історико-культурної спадщини приносить значний економічний внесок через туристичні послуги та інфраструктуру.

Запоріжжя є одним із найбільших адміністративних, промислових і культурних центрів півдня України. Місто має великий туристичний потенціал завдяки своєму географічному розташуванню, культурно-історичному розмаїттю, специфічній архітектурній спадщині, природним ландшафтам та унікальному поєднанню урбанізованих та індустріалізованих об'єктів і загальноміських природоохоронних територій [4].

Історико-культурний туристичний потенціал Запоріжжя складають такі об'єкти:

1. ДніпроГЕС: Запорізька область відома своїм найбільшим в Європі гідроелектростанційним комплексом, ДніпроГЕС. Тут можна вивчити історію та технології будівництва, а також насолоджуватися видами на Дніпро.

2. Хортиця: історичний і культурний острів Хортиця розташований на Дніпрі. Тут розташовані козацькі музеї, храми, козацькі курені, що розповідають про життя козаків та їхню важливу роль в історії України.

3. Музеї Запоріжжя: місто має численні музеї, такі як Запорізький історичний музей, де представлені артефакти від давніх часів до сучасності. Також варто відвідати Музей козацтва та Запорізький художній музей.

4. Культурні події: Запоріжжя є центром для проведення різноманітних культурних подій, фестивалів, виставок і концертів, які можуть привертати туристів.

Також місто має різноманітні та привабливі природні ландшафти. Передусім, прибережні зони річки Дніпро створюють унікальне середовище для різних видів відпочинку та розваг:

1. Дніпро та його Притоки: Запорізька область розташована на берегах Дніпра та має численні природні мальовничі місця вздовж річки. До цього слід додати такі притоки, як Самара та Каховське водосховище.

2. Степові Ландшафти: Значна частина області вкрита степами, що створює чудовий фон для туристичних походів та природних мандрівок.

3. Острови та Водосховища: Острів Кайдацький та інші невеликі острови на Дніпрі створюють унікальні місця для відпочинку та пригод. Водосховища навколо регіону також пропонують можливості для водних видів спорту.

4. Національні Парки: У Запорізькій області розташовані природні резервати та національні парки, які включають в себе різноманітні природні екосистеми, від лісів до степів.

Подорожі та туризм в Запорізькій області отримують новий вимір завдяки різноманіттю природних ландшафтів. Степові простори, що охоплюють значну частину області, створюють ідеальне поле для туристичних походів та природних мандрівок, дозволяючи відвідувачам насолоджуватися унікальною красою степових екосистем.

Запоріжжя має потенціал стати привабливим туристичним напрямком, об'єднуючи історію, культуру та природу. Розвиток інфраструктури, підтримка туристичних заходів та партнерство з громадськістю можуть сприяти зростанню туризму в цьому регіоні.

У сучасних умовах розвиток культурного туризму набуває все більш практичного характеру. Безумовно, для повного розуміння міста необхідно

вивчити всі фактори та події, які так чи інакше вплинули на його розвиток. На Міжнародній туристичній виставці UITT «Україна – подорожі та туризм» у Києві, Запоріжжя було представлено як місто, що розвиває сім туристичних напрямків[11].

Зазначені дані та експертні оцінки свідчать про певний рівень туристичної активності в Запоріжжі та його околицях, зокрема на о. Хортиця. Нижче подано таблицю, яка узагальнює вказані дані та висновки

Таблиця. 2.5

Рівень туристичної активності в Запоріжжі[30]

Показник	Кількість/рейтинг
Відвідуваність Запоріжжя (туристична мета)	30 тис. - 50 тис. осіб на рік
Екскурсії на о. Хортиця	200 тис. - 250 тис. екскурсантів річно
Тенденція зростання туристичного потенціалу	Так (за 2019-2020 роки)
Пам'яток на державному обліку в Запоріжжі	Більше 200
Архітектурні пам'ятки в Олександрівському районі	Близько 120

Історико-культурний та пізнавальний туризм у Запоріжжі орієнтований на ефективне використання спадщини міста. Запоріжжя має багато переваг, які дозволяють йому конкурувати з іншими туристичними напрямками в Україні та світі. В першу чергу, звичайно, мова йде про унікальну спадщину міста, яка дозволяє зрозуміти історію промисловості, архітектури та інших досягнень.

Серед важливих переваг, які роблять місто конкурентоспроможним, також необхідно відзначити відмінне транспортно-логістичне розташування Запоріжжя, транспортну зручність та наявність потенційно брендових туристичних об'єктів – острова Хортиця та інших, пов'язаних із Запоріжжям Розьке козацтво пов'язане з місцем, р. Дніпро та р. Дніпро Гес.

Реалізація існуючого потенціалу розвитку культурно-освітнього туризму в майбутньому приверне увагу туристів з усього світу. Основним недоліком Запоріжжя з точки зору туристичної конкурентоспроможності є відсутність відкритого та привабливого іміджу міста для туристів. На жаль, коли люди згадують Запоріжжя, в першу чергу згадують суворі екологічні умови. Це дійсно так, оскільки роботи відповідних органів щодо забезпечення безпеки територіального середовища та діяльності промислових підприємств та інших комерційних структур недостатньо [21].

Для реалізації потенціалу культурно-пізнавального туризму в Запоріжжі необхідно створити комплексні організовані туристичні маршрути з урахуванням вимог безпеки. Також необхідно забезпечити високий рівень обслуговування. Організація необхідних маркетингових заходів, участь у популяризації культурно-пізнавального туризму в запорізьких ЗМІ та Інтернет-ресурсах сприятиме його становленню та розвитку. «Запорізька область вперше представить свої нові туристичні продукти в Києві. Вони створені спеціально для киян, оскільки розроблені відповідно до їхніх потреб і транспортного сполучення».

Сьогодні туризм у Запорізькій області Серед основних напрямків розвитку виділяється культурно-пізнавальний туризм, що базується на розумінні важливої ролі культурно-пізнавальної діяльності та необхідності створення умов для туризму. Задовольняє культурні потреби людини в розумінні історії, релігії, традицій, особливостей шляху та способу життя.

Встановлено, що наша країна має значний потенціал для розвитку в'їзного і внутрішнього культурно-пізнавального туризму, що зумовлено, насамперед, значною кількістю унікальних історичних та культурних пам'яток.

Визначено, що на території нашої країни зосереджена велика кількість музеїв, театрів, пам'яток археології, історії, монументального мистецтва, архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва. Історико-культурні туристичні ресурси – це пам'ятки культури та історії, створені

людиною, які мають суспільно-виховне значення, становлять пізнавальний інтерес і можуть бути використані в туристичній діяльності [25].

Історико-культурний та пізнавальний туризм в Запоріжжі орієнтується на ефективне використання спадщини міста. Запоріжжя має ряд переваг, які дозволяють йому гідно конкурувати з іншими туристичними об'єктами як в межах України, так і в усьому світі. В першу чергу, звісно, йдеться про наявність в місті унікальної спадщини, яка дозволяє ознайомитися з історією індустріальних, архітектурних та інших здобутків Серед важливих переваг, які роблять місто конкурентоспроможним, також необхідно назвати вигідне транспортно-логістичне розташування Запоріжжя, його транспортну доступність і наявність потенційно брендovих загальновідомих туристичних об'єктів – острова Хортиці та інших місць, пов'язаних із Запорозьким козацтвом, річки Дніпро, ДніпроГЕСу.

Реалізація наявного потенціалу для розвитку культурного та пізнавального туризму в майбутньому дозволить привернути увагу туристів з усього світу. Головним недоліком Запоріжжя з огляду на туристичну конкурентоспроможність є відсутність сформованого іміджу міста як відкритого та привабливого для туристів. На жаль, при згадці про Запоріжжя, перше, що асоціюється з містом – це поганий стан довкілля. І це правда, адже робота відповідних структур щодо забезпечення екологічної безпеки території, діяльності промислових підприємств та інших суб'єктів господарювання є недостатньою [21, с. 34].

Для забезпечення реалізації потенціалу культурного та пізнавального туризму в Запоріжжі необхідно створити комплексну пропозицію організованого туристичного маршруту з урахуванням вимог безпеки. Також необхідно забезпечити високий рівень сервісу. Організація необхідних маркетингових заходів, залучення до популяризації культурного та пізнавального туризму в Запоріжжі ЗМІ та інтернет-ресурсів сприятимуть його становленню та розвитку.

До історико-культурних туристичних ресурсів належать історичні пам'ятки, пам'ятки архітектури, пам'ятки мистецтва, етнічні пам'ятки та пам'ятки народного мистецтва. Статистика свідчить про систематичне зниження кількості відвідувачів в останні роки, з великою кількістю цікавих і відкритих об'єктів для відвідування. Цей процес є результатом недостатньої популярності історико-культурних ресурсів серед населення, недостатнього рівня інфраструктури та рівня охорони унікальності об'єктів історико-культурної спадщини [16].

Висновки до розділу 2

Тому Запорізька область, яка має такий туристично-відпочинковий потенціал, повинна виходити на світовий туристичний ринок і тим самим залучати іноземних туристів та інвесторів.

Розвиток курортів і туризму в області збільшить надходження до обласного та місцевих бюджетів, а отже, покращить рівень життя населення.

Крім того, це позитивно вплине на зростання попиту на місцеву промислову продукцію, збільшення туристичних об'єктів, стан будівельної галузі та інфраструктури регіону, сприятиме вирішенню проблем зайнятості та екології.

РОЗДІЛ III

ВПЛИВ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НА РОЗВИТОК ТУРИЗМУ ЗАПОРІЗЬКОГО РЕГІОНУ

3.1. Проблеми використання історико-культурних об'єктів в формуванні туристичного потенціалу Запорізького регіону

Протягом багатьох років Україна, як і багато інших країн, стикається з питаннями збереження та належного використання своєї історико-культурної спадщини. Проблеми включають недостатнє фінансування, відсутність належного правового захисту об'єктів культурної спадщини, а також потребу у привертанні інноваційних підходів для залучення нових аудиторій та збереження цінних пам'яток. Наразі в умовах війни питання збереження історико-культурної спадщини постає особливо гостро. Міністерство культури та інформаційної політики України продовжує фіксувати пошкодження об'єктів культурної інфраструктури в Україні внаслідок російської агресії. Так, станом на 29.08.2023 року, збитків зазнали 1624 об'єкти культурної інфраструктури, без урахування пам'яток культурної спадщини, з них майже третина (591 об'єкт) – зруйновані [18].

Розвиток туризму є однією з найважливіших соціально-економічних складових економічного розвитку України. У сучасних умовах туризм сприяє розвитку міжнародного співробітництва та національної інтеграції. Оптимальне використання потенційних можливостей туристично-відпочинкових ресурсів, підприємств туристичного бізнесу та історико-культурного потенціалу може не лише покращити економічні умови, а й вплинути на соціальний рівень життя та розвиток інфраструктури на певній території.

У контексті економічної трансформації та змін в Україні індустрія туризму має великий потенціал для життєздатності розвитку та потенційної

прибутковості. Першочерговим завданням керівництва туристично-курортної сфери області є діагностика існуючої інфраструктури галузі.

За даними Міністерства культури України, третя частина всіх об'єктів, яким необхідна охорона, є необлікованою і відповідно не можуть отримувати грошових вкладень із державного бюджету країни. Причини неблагополучного стану історичного середовища міст: – спотворення розвитку містобудівництва старих будівель невдалими перебудовами й надбудовами, проведенням будівництва нових споруд на історичному місці, які руйнують характер всього історичного середовища; – відсутність уваги до містобудівної спадщини, складом якої є центри історичних міст; – недостатня увага, яка стосується збереження архітектурної та містобудівної спадщини; – невідповідне відображення в законодавстві про об'єкти культурної спадщини з питань збереження й розумного використання об'єктів містобудівної спадщини [7, 8].

Державна система охорони культурного надбання України не має достатнього організаційного, матеріального та фінансового забезпечення:

- менеджмент в цій сфері зараз відбувається низкою суб'єктів управління, тобто Національною академією наук, локальними органами влади, співпраця між якими не приносить бажаного загальнодержавного ефекту;

- відсутність забезпечення паспортизації та обліку пам'яток відповідно до вимог Закону України «Про охорону культурної спадщини», формування Державного реєстру нерухомих пам'яток України майже не просувається;

- продовжується суттєве скорочення державного кошторису робіт зі збереження об'єктів культурного надбання, йдеться про регіональні та місцеві бюджети, а також фінансування інвесторів;

- постійний брак грошей та державного кошторису для фондів музеїв, ремонтних робіт та робіт з реставраціями, закупівлю нового сучасного обладнання;

– знижується кількість кваліфікованих кадрів через недостатнє фінансування цієї галузі та застарілі методи праці, неактуальне обладнання, недостатню мотивацію праці; –

державне фінансування не приносить достатньо ефекту через свою несистематичність [5].

Обширна нормативна база не визначає чіткого законодавчого правила та закону в охороні спадщини, тому найбільшими проблемами надалі вважаються правове забезпечення приватних інвестицій на утримання, охорону, реставрацію й використання пам'яток історії та культури; можливість легальної приватизації пам'яток архітектури та історико-меморіальних будівель; податкові пільги стосовно коштів, спрямованих цільовим призначенням і використаних на охорону й реставрацію пам'яток; звільнення від оподаткування і надання субсидій неприбутковим організаціям. У випадку ігнорування всіх заходів для покращення державою, сучасна ситуація у сфері культурної спадщини може перейти у катастрофічний стан.

Щоб запобігти сценарію, коли реалізується найгірший із можливих результатів, необхідно негайно ввести в дію заходи та плани, які призведуть до виходу з кризи. Життєздатним рішенням є створення стратегії для конкретної діяльності, яку слід розглядати як концептуальний підхід до вирішення проблем у цій конкретній сфері.

Важливо розглядати програмний метод як основний інструмент реалізації цієї стратегії. Використовуючи електронні джерела даних, проведено статистичний аналіз для оцінки сучасного стану туризму в регіоні.

Основними визначальними ознаками формування ресурсів є облік кількості суб'єктів туристичної діяльності та лікувально-профілактичних закладів, що знаходяться на території.

Політичні потрясіння в Україні в поєднанні з військовими операціями на нашій землі та постійним високим рівнем злочинності, особливо в

районах, популярних серед туристів, – усе це вплинуло на культурну та економічну привабливість країни.

Іноземці неохоче їдуть до країн, де збройні конфлікти нерегульовані, через побоювання за своє життя та здоров'я. Пересічні європейські громадяни менш знайомі із суспільно-політичною ситуацією в Україні, яку вони сприймають як нову «гарячу точку» на карті світу.

Сьогодні актуальним є питання регіональної туристичної економіки: регіональні дестинації мають дуже багату культурну спадщину [2]. Для раціонального та гармонійного розвитку українського суб'єкта після перемоги над ворогом рекомендується максимально повно використовувати історичний, культурний, інфраструктурний та економічний потенціал і знаходити унікальні методи для кожного регіону.

З метою ефективного використання та нарощування туристичної галузі в області реалізується «Стратегія розвитку туризму Запорізької області на 2021-2027 роки» [3].

Тим часом чимало замкових і монастирських комплексів ще чекають вивчення, реставрації та відродження. Серйозною і проблемною є також проблема відбудови та реставрації майже повністю зруйнованих пам'яток. Поганий технічний стан більшості пам'яток архітектури пояснюється відсутністю належного державного фінансування.

Вищезазначена ситуація ставить перед місцевою владою та громадянами регіону високу відповідальність за охорону та передачу культурної спадщини наступним поколінням.

Нинішня ситуація склалася через відсутність належного контролю та нехтування прибережними територіями з боку державних органів. Об'єкти історико-культурного фонду ще потребують вирішення деяких проблем. Слід зазначити той факт, що багатьом археологічним пам'яткам загрожує повне зникнення.

Найбільшої шкоди, безперечно, завдала господарська діяльність пам'яткам археології Запорізької області. Значний вплив на складну ситуацію

мало переведення сільськогосподарських угідь у приватну власність, оскільки більшість археологічних пам'яток, зокрема майже всі кургани, знаходяться в межах таких земель.

Незабаром мав розпочатися етап створення сучасного ефективного Музею історії запорізького козацтва та нажаль ракетні удари ворога зупинили дані перспективні проекти.

Внаслідок знищення російським агресором національного історико-культурного заповідника «Хортиця» запроваджено міжнародні культурні санкції для відшкодування ворожої шкоди. Хортиця займає унікальне місце в серцях українців як величний пам'ятник козащині, який може похвалитися безліччю історичних та археологічних пам'яток, а також природно-заповідними об'єктами.

Власне, саме Хортиця стала епіцентром становлення запорізького козацтва XVI століття. Музей історії запорізького козацтва відомий своєю великою колекцією зброї та артефактів козацької доби, а також виставками, що детально розповідають про походження, військову тактику та мистецтво запорізьких козаків. Особливо відомий музей великою кількістю експонатів, присвячених тематиці «Запорізької Січі», які включають вітрини козацького господарства, побуту, військової справи, а також історії козацьких столиць та духовних традицій запорізького народу.

На жаль, сьогодні практично в усіх регіонах України існують труднощі у визначенні прав і повноважень приватних і державних власників усіх рівнів, у чіткому обліку та кадастрі туристичних і розважальних ресурсів, у визначенні прибутків і ризиків розважального підприємництва [5].

Незважаючи на достатню кількість засобів розміщення, підприємств громадського харчування та розваг, матеріальна база більшості з них не може задовольнити вимоги прийому та розміщення сучасних світових туристів і відпочиваючих, що є великою проблемою, але водночас і причиною інвестиції.

Виокремимо основні проблеми розвитку історико-культурної спадщини в Запорізькому регіоні [25]:

1. Збереження і консервація пам'яток. Запорізький регіон має численні історичні об'єкти, такі як церкви, фортеці, музеї та археологічні пам'ятки. Збереження та консервація цих об'єктів може бути актуальною проблемою, зокрема через недостатнє фінансування та інженерні проблеми.

2. Туризм та культурна спадщина. Запорізький регіон може намагатися використовувати свою історико-культурну спадщину для розвитку туризму та приваблення відвідувачів. Проте, це вимагає покращення інфраструктури та маркетингових зусиль, а отже додаткового фінансування.

3. Місцеві ініціативи та розвиток спільнот. Важливо підтримувати ініціативи місцевих громад у збереженні і відновленні історичних об'єктів та традицій. Залучення громадськості може бути ключовим чинником у збереженні культурної спадщини.

4. Освіта та обізнаність. Підвищення обізнаності населення про історію та культурну спадщину регіону може сприяти їхньому збереженню. Школи, музеї та культурні центри грають важливу роль у цьому процесі.

5. Вплив реконструкції та розширення міст. Розвиток міст і інфраструктури впливає на історичну архітектуру та пейзаж, і потребує особливої уваги до збереження спадщини.

6. Захист від природних катастроф. Зміни клімату та природні катастрофи можуть загрожувати історичним об'єктам, і регіон може потребувати планів захисту та відновлення у разі надзвичайних подій.

7. Відсутність інформаційного порталу з реєстром щодо обліку стану, пошкоджень об'єктів історико-культурної спадщини Запорізької області.

3.2. Перспективи та рекомендації щодо розвитку історико-культурних об'єктів в підвищенні туристичного потенціалу Запорізького регіону

У Запорізькому регіоні розташовано 37 садиб, які пропонують відвідувачам різноманітні види дозвілля. Завдяки великій кількості об'єктів і масштабам природно-заповідного фонду регіону зростає привабливість екологічного туризму. Піші прогулянки по заповідниках, катання на байдарках, вивчення водної флори гортиційних заплав, піші прогулянки можуть допомогти підвищити екологічну культуру людей і зрозуміти красу природи рідного краю.

З метою подальшого популяризації туризму він почав активно інтегруватися зі спортивним та екстремальним туризмом (стрибки з парашутом, планеризм, скіпінг тощо).

У зв'язку з недостатністю коштів у місцевих бюджетах на розвиток комунальної інфраструктури та розвитку доріг акцент у розвитку пасажирського транспорту буде зміщено на морський пасажирський транспорт, а його види використовуватимуться для надання послуг у сфері туризму, рибного господарства тощо.

Введення відповідних податків для автомобілістів в інших областях для отримання коштів для вирішення проблеми дефіциту якісної прісної води. Створювати умови для розвитку молодіжного, спортивного та історичного туризму, розвивати етнічний туризм в анклавах національних меншин Приазов'я (болгари, греки, німці, чехи, татари та ін.), залучати інвестиції з міст їх етнічної батьківщини.

Векторно залучати інвестиції для переходу туристичних закладів на цілорічний режим функціонування, зменшуючи сезонний характер рекреаційного попиту та на розвиток повітряного сполучення і пільгових цін на етнотури. подальший розвиток історичного туризму має на меті підняти на якісно новий щабель популяризацію пріоритетних об'єктів

загальнонаціонального значення та відтворення пам'яток культури титульної нації.

Це не тільки комплекс пам'яток національного заповідника «Хортиця», пам'ятки загальнонаціонального значення історико-археологічного заповідника «Кам'яна могила» (м. Мелітополь) та історико-архітектурний музейзаповідник «Садиба Попова» (м. Василівка), але і інші, які можуть бути долучені до комплексу турів «Запоріжжя козацьке» (Протовче, музей човнів, ін.). В першу чергу, це стосується дитячого та юнацького туризму і можливостей патріотичного виховання, формування національної свідомості; сприяння відродженню національної культури.

Інвестиційна привабливість туристичної інфраструктури регіону визначається такими факторами: економіка, законодавство, клімат, природа, соціальне середовище тощо. Необхідно оцінити всі ці елементи в комплексі, щоб визначити інвестиційні ризики та негативні наслідки для потенційних інвесторів. Ця оцінка була важливою складовою післявоєнного управління туристично-розважальними комплексами.

Сьогодні назріла необхідність збалансування діяльності місцевої влади та інвесторів та визначення оптимального обсягу та напрямку інвестицій для відновлення галузі. Сектор туризму та відпочинку має поєднувати державні та приватні фінансові потоки, щоб ефективна діяльність у секторі була можлива лише за умов взаємної підтримки в плані партнерства, управління та інвестицій. Розвиток туристичної сфери регіону в післявоєнний період передбачав декілька цілей:

- 1) позиціонування Запорізької області як регіону, сприятливого для відпочинку, туризму та інвестицій;
- 2) ефективне спрямування інвестиційних ресурсів на базу туризму та відпочинку.
- 3) Підтримка позитивного туристичного іміджу Запорізької області.

Немає сумніву, що при відновленні внутрішнього туризму після війни конкуренція між регіонами посилюватиметься через схожість культурної

історії, природно-кліматичний потенціал, а тому для отримання конкурентних переваг усередині регіонів їх слід цілеспрямовано впроваджувати наступні заходи:

Таблиця 3.1

Рекомендації для просування Острова Хортиця

1. Створення Історичного Наративу:
- Розробити чіткий та захопливий історичний наратив про острів.
- Підготувати інформаційні матеріали та лекції для відвідувачів.
2. Розширення Туристичної Інфраструктури:
- Забезпечити доступність та розвиток транспортних засобів.
- Створити туристичні центри та інформаційні пункти.
3. Організація Тематичних Програм:
- Запроваджувати тематичні екскурсії та заходи на острові.
- Проводити екскурсії, пов'язані з історією, природою та культурою.
4. Формування Туристичних Пакетів:
- Співпрацювати з готелями та ресторанами для комплексних пакетів.
5. Використання Технологій:
- Впроваджувати сучасні технології для поліпшення туристичного досвіду.
6. Маркетинг та Реклама:
- Розробляти ефективну маркетингову стратегію через соціальні мережі.
7. Організація Туристичних Подій:
- Проводити тематичні та культурні події на острові.
8. Взаємодія з Громадськістю:
- Залучати місцевих мешканців та громадські організації до розвитку острова.

Ці заходи можуть бути адаптовані та розширені відповідно до конкретних потреб та особливостей регіону. Перевірка результатів та корекція стратегій повинні здійснюватися на регулярній основі для досягнення максимальної ефективності.

Своєчасна та грамотна реалізація заходів у середньостроковій перспективі має створити ефективний механізм відновлення туризму і рекреації регіону.

На жаль, вторгнення Російської Федерації на українську територію та включення Запорізької області до зони бойових дій загальмувало розвиток туризму в регіоні. Однак після перемоги туризм почне відновлюватися, і до переліку перспективних напрямків додасться військовий туризм – відвідування музеїв зброї, знищених предметів, виставок і галерей картин художників, присвячених військовій тематиці, тощо.

Висновки до розділу 3

Персоналізація, комплексність і мобільність сучасного туризму вимагають такого рекреаційного середовища, яке забезпечує життя, здоров'я та безпеку, може захистити права громадян на відпочинок, свободу пересування та медичне обслуговування, задовольнити духовні потреби громадян під час туризму.

Туризм не можна зводити виключно до виробництва послуг, оскільки цей вид діяльності багато в чому визначається не характером вироблених послуг, а особливостями і кількістю споживачів турпродукту.

Таким чином, вплив туризму залежить від кінцевого споживання будь-якого продукту, який більшою мірою залежить від споживача і меншою мірою від типу продукту. Результатом реалізації цієї стратегії має стати формування мережі економічно самоокупних туристичних центрів і курортів, що спеціалізуються на відпочинку та лікуванні.

Визначення стратегічних напрямів, механізмів мобілізації природно-ресурсного потенціалу регіону для розвитку дозвілля і туризму, виділення та адаптація до реальних економічних умов найбільш пріоритетних сфер сприятиме подальшому сталому розвитку галузі дозвілля і туризму як Запорізької області, так і економіки, що має соціальне, економічне та екологічне значення.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження автор робить наступні загальні висновки. Встановлено, що в сучасних умовах актуальною є проблема розуміння сучасної туристичної термінології. Тому необхідно сформувавши відповідну понятійно-термінологічну систему, що висвітлює основну термінологію у сфері туристичних послуг.

Вивченню туристично-ресурсної проблематики присвячено велику кількість наукових праць українських дослідників. Проведений ними аналіз засвідчив, що потенціал Запорізької області наразі використовується не повністю.

У наукових працях питання дослідження викладаються переважно у формі аналізу природних та історико-культурних ресурсів регіону.

В основному вчені акцентують увагу на соціально-економічних умовах розвитку туристичної галузі, вивчають, узагальнюють та виокремлюють проблеми інфраструктури курортно-рекреаційної сфери Запорізької області та вказують на недостатньо розвинену туристичну інфраструктуру.

Ці категорії включають культурний, промисловий, сільський, екологічний та віртуальний туризм.

Під час дослідження було виявлено, що Запорізька область має достатній обсяг туристичних ресурсів; однак ці ресурси нерівномірно розподілені по регіону. Зокрема, природно-заповідний фонд налічує 349 індивідуальних об'єктів, з них 83 об'єкти державного значення, 334 території місцевого значення. З іншого боку, історико-культурні ресурси становлять 8400 об'єктів, у тому числі 1700 пам'яток історії, 6563 пам'ятки археології, 32 пам'ятки монументального мистецтва, 20 пам'яток науки і техніки, 24 музеї.

Регіон може похвалитися кількома визначними пам'ятками, які приваблюють значну кількість туристів. Серед них Хортиця, державний

історико-археологічний заповідник «Кам'яна могила», історико-архітектурний заповідник «Садиба Попова».

Нині край має як найбільш розвинені види туризму (сільський, екологічний, лікувально-оздоровчий, курортний, подієвий), так і ті види, що тільки почали свій розвиток та поступово набирають популярності. Серед них геологічний, віртуальний та індустріальний види туризму.

Покращення стану історико-культурної спадщини в Запорізькому регіоні може вимагати комплексного підходу, що охоплює різні аспекти.

Щодо інвентаризації та збереження пам'яток, важливо провести повну інвентаризацію історичних об'єктів та пам'яток культури в регіоні. Додатково, необхідно забезпечити догляд та консервацію для об'єктів, які перебувають у стані розпаду.

У контексті залучення громади, активна участь місцевих жителів та організацій в управлінні та збереженні історичних об'єктів є ключовою. Залучення громади може включати в себе різноманітні форми партнерства та співпраці для сприяння ефективному урядуванню та підтримці історичної спадщини.

Для фінансування та співпраці рекомендується активно шукати фінансову підтримку від державних та міжнародних організацій для реставрації та збереження пам'яток. Також важливо розвивати партнерства з бізнес-середовищем для залучення приватних інвестицій у збереження історичної спадщини.

У плані культурних заходів, організація фестивалів та виставок на базі історичних об'єктів є ефективним способом популяризації та привертання уваги до культурної спадщини. Також, залучення місцевих художників та митців для створення творів, які відображають історію та культуру регіону, може сприяти збереженню та висвітленню цінностей.

Щодо освіти та навчання, важливо розробити освітні програми для місцевих шкіл, спрямовані на вивчення історії та культури регіону.

Також слід підтримувати навчання та підготовку фахівців з області збереження культурної спадщини.

У використанні інформаційних технологій важливо розглядати створення віртуальних турів для підвищення доступу до історичних об'єктів. Застосування сучасних технологій для документування та збереження історичної інформації може значно полегшити процес збереження цінних артефактів.

Ці рекомендації можуть стати основою для розвитку програм та проектів, спрямованих на збереження та розвиток історико-культурної спадщини в Запорізькому регіоні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ахмедова О. О. Можливості використання світового досвіду розвитку інновацій у сфері туризму в Україні. *Вісник Національного університету цивільного захисту України*. 2018. № 1. С. 32–37.
2. Борушак Н. Проблеми формування стратегії розвитку туристичних регіонів, Київ: КНЕУ .2006. 288 с.
3. Брацило Л. Перспективні напрямки розвитку туристичного краєзнавства в Запорізькій області краєзнавство. *Краєзнавство*. Запоріжжя. 2016. №1. С. 106-114.
4. Веденин Ю.А. Культурний ландшафт як об'єкт культурної і природної спадщини. Повідомлення АН. Серія географічна. 2001.
5. Гриффена Л.О., Титової О.М. Основи пам'яткознавства, Київ: КНЕУ. 2012. 380 с.
6. Головащенко О. В. Туризм як форма соціальної активності людини: соціально-філософський аналіз : дис. канд. філос. наук Запоріжжя, 2002. 21 с.
7. Грабовенська, С. П. Економічний аналіз готельного господарства і динаміка туристичних потоків в Україні. *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету*. 2012. С. 214-221.
8. Закон України «Про туризм» № 324/95-ВР від 28.10.1995 (зі змінами). Відомості Верховної Ради України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення – 15.11.2023).
9. Запорізька обласна державна адміністрація. URL : <http://www.zoda.gov.ua/>.
10. Іванух І. Природно-ресурсний потенціал України і шляхи підвищення його використання. *Економіка України*. 2018. С. 36–38.
11. І. Патриляк, М. Маркова, О. Реєнт, В. Капелюшний, І. Ілієв, О. Гончаров, М. Казьмирчук, Р. Конта, А. Коцур, В. Пилипенко, Н. Терес.

Історико-культурний туризм: український та зарубіжний досвід. Київ: КНЕУ. 2022. 462 с

12. Колотуха О.В. Історико-культурний туризм. URL: <http://geohub.org.ua/node/1340> (дата звернення: 29.11.2023)

13. Корж Н. В. Управління туристичними дестинаціями. Вінниця, 2017. 322 с.

14. Кравців В. С. Методика оцінки історико-культурних туристичних ресурсів. Львів: НАН України, 1999. 78 с.

15. Куденко Н. В. Маркетингові стратегії фірми. Київ: КНЕУ, 2002. 246 с.

16. Кудла Н. Є. Менеджмент туристичного підприємства. Київ: КНЕУ. 2012. 343 с.

17. Марченко О.А. Трансформації та удосконалення регіональної структури туристичної галузі: монографія. Херсон: Айлант, 2014. 344с.

18. Міністерство культури та інформаційної політики України URL : <https://mcp.gov.ua/> (дата звернення: 26.10.2023)

19. Могильний С.Г. Дослідження історико-культурного, курортно-туристичного пріоритету розвитку Запорізької області. Запоріжжя: підручник. 2007. – 78 с.

20. Орлов О. Важливість курортно-рекреаційного комплексу зростає. Львів: НАН України 2018. С. 74.

21. О. П. Реєнт (голова), В. П. Капелюшний, І. К. Патриляк, О. П. Гончаров, Н. В. Терес. Історико-культурний туризм: український та світовий досвід, : підручник. Харків : УкрДУЗТ. 2019. 331 с.

22. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

23. Павлов В.І. Концептуальні засади управління облаштуванням просторових систем у контексті забезпечення їх сталого розвитку. *Економ. вісник Донбасу*. 2007. № 3. С. 155–160.

24. Пам'ятки України | Культурні Памятки України. URL: <https://ukrainer.net/thread/pamyatky>
25. Праці регіонального форуму «Впровадження регіональної стратегії розвитку Запорізької області: використання кращого українського та міжнародного досвіду». Запоріжжя: 18 лютого, 2009. 36 с.
26. Проект партнерства Канада – Україна «Регіональне врядування та розвиток» URL: <http://www.eru.org.ua/index.php?page=1377>
27. Сафуліна В. Перспективи розвитку курортної галузі та рекреаційних територій в Україні. *Управління сучасним містом*. 2018. С. 88–94.
28. Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях / [Андреева Н.М., Бараннік В.О., Белашов Є.В. та ін.]; За науковою ред. д.е.н., проф. Хлобистова Є.В. / РВПС України, ІПРЕЕД НАН України, СумДУ, ЛНТУ, НДІ СРП. Сімферополь: Фенікс, 2010. 582с.
29. Статистичний щорічник Запорізької області за 2014 рік / Головне управління статистики у Запорізькій області. Запоріжжя, 2015. 516 с.
30. Стратегія розвитку туризму Запорізької області на 2021-2027 роки. URL: <https://drive.google.com/file/d/1-gwTdCkIZbDI8340LdJMmSzxGQE3Vf28/view?fbclid=IwAR0f3PRjsKHezgwwZI8XhXxQvM3QtjohD5eyFgU3fFdgxv4mzBZCYT0Tfwk> (дата звер. – 15.11.2023).
31. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу:: навчальний посібник. Суми : СНАУ. 2009. 463 с.
32. Уварова Г. Рекреаційно-туристичний потенціал : навчальний посібник. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т,України. 2018. С. 29.
33. Хмурова, В. В. Менеджмент підприємницької діяльності: навчальний посібник. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М.,2013. 286 с.
34. Цвілій С.М., Корнієнко О.М. Посткоронавірусне відновлення бізнесактивності мікропідприємств сфери гостинності регіону. *Вчені записки*

Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. Том 32(71). Київ : Гельветика, 2021. № 3. С. 73-78.

35. Цибух В. Державне регулювання у сфері туризму в Україні навчальний посібник. Львів. 2005. С. 80-84

36. Цьохла С.Ю. Активізація та розвиток інвестиційної діяльності в сфері курортно-рекреаційного господарства підручник. Київ : КПП ім. Ігоря Сікорського, –2018С. 6–10

37. Харічков С.К. Проблемні питання сталого розвитку рекреацій та туризму в Україні : монографія. Київ : КНТ , 2019 С. 68.

38. Черчик Л.М. Формування ринкових відносин у рекреаційному природокористуванні. Луцьк: ЛДТУ, 2006. 352 с

39. Юхновська Ю.О. Основні проблеми та перспективи розвитку туристичного потенціалу запорізького регіону. URL:<https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/12/285.pdf> (дата звернення: 03.11.2023)

40. Якимчук О. Проект «Автентична Україна», 2019. URL: <https://cutt.ly/ORbl9YK>

41. Preservation and Use of Cultural Heritage in Ukraine. World Bank. 2019.